

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.4Kočevje): 347.236.2"1494"

Prejeto: 31. 8. 2011

Kočevski Slovenci in Nemci v 15. stoletju

STANISLAV JUŽNIČ

dr. zgodovine

Univerza v Oklahomi, Fara 2, SI–1336 Kostel

e-pošta: juznic@hotmail.com

IZVLEČEK

Povzemamo vsebino deželnoknežjega urbarja Kočevskega zgornjega urada iz leta 1494. Dolgo je veljal za izgubljenega zaradi napake tedanjih uradnikov – pomotoma so ga napačno vezali. Primerjamo ga z urbarjem za sosednji območji Hinterland urada (Kočevska) Reka (1498) in gospostva Kostel (1494), ki sta bila že podrobneje raziskana.

Ugotavljamo gospodarske značilnosti Kočevske poznega petnajstega stoletja. Priimke tedanjih Kočevarjev povezujemo s poznejšimi družinami iz tega in sosednjih okolišev in skušamo dognati, v kolikšni meri je bila prvotna naselitev Kočevarjev dobro stoletje pred pričujočim urbarjem nemška (germanska) in v kolikšni meri slove(a)nska. Še vedno ni najden urbar za tretji del tedanje Kočevske, imenovan Kočevski spodnji urad. Tako predstavitev zgodnjih Kočevarjev tudi to pot ni popolna, postaja pa s to raziskavo veliko jasnejša od dosedanjih dognanj, ki so izhajala predvsem iz reformiranega kočevskega urbarja za leto 1574.

Podatki o Kočevarjih leta 1494 in še posebej popis davkov prebivalstva v mesto povzdignjene naselbine Kočevje ponujajo vpogled v nastajanje vojaških mest ob tedanji turški meji tik pred reformacijo.

KLJUČNE BESEDE: Kočevje, Kočevska, konec 15. stoletja, reformacija, Ziegelfest, Praunsperger

ABSTRACT

GOTTSCHEE (KOČEVJE) SLOVENES AND GERMANS IN THE 15TH CENTURY

The article focuses on the provincial princely urbarium for the Gottschee Upper Office from the year 1494. Since it had been mistakenly bound with the urbarium for the Prem seigneurie, it was considered lost for a long time. The urbarium is compared to the urbaria for the neighbouring Gottschee Rieg Hinterland Office (1498) and to that for the Kostel seigneurie (1494), both of which have already been thoroughly researched by historians.

The article also provides an insight into the economic conditions of late 15th century Gottschee. It lists the most common surnames of the then Gottscheers and links them to families that lived in Gottschee or the nearby areas later on, in an attempt to establish whether the early settlement of the Gottscheers was predominantly German (Germanic) or Slovene (Slavic). The urbarium for the Gottschee Lower Office, the third part of the then Gottschee seigneurie, has not been found yet. Thus, the picture of the early Gottscheerland is still not complete. However, this research makes it a bit clearer, being a big step forward from earlier research that was based mostly on the 1574 »reformiert« (revised) Gottschee urbarium.

Data on Gottscheers in 1494, especially a list of taxes that they were to pay to the city of Gottschee, also enable us to examine the establishment of the military settlements along the Turkish border before the Reformation.

KEY WORDS: Gottschee (Kočevje), Gottscheeland (Kočevska), late 15th century, Reformation, Ziegelfest, Praunsperger

Uvod

Leta 1493 je Friderik III. po enainštiridesetih letih vladanja umrl; njegov sin in dedič, novi vladar Maksimilijan I. (* 1459; † 1519), je zapovedal izdelavo urbarjev za svoje kranjske posesti. Uradniško popisovanje osebnih imen, priimkov, kmetij in dajatev tedanjih podložnikov iz vojvodine Kranjske je trajalo domala desetletje. Tako so bili prvi urbarji z dajatvami, imeni in deloma obstoječimi priimki podložnikov deželno knežjih posesti na Kranjskem sestavljeni prav ob začetku samostojne vladavine Maksimilijana I. Med letoma 1494 in 1498 so deželno knežji uradniki popisali južni del osrednje Kranjske s Kočevsko in Kostelom vred. Kočevske niso popisali naenkrat, temveč so Kočevski zgornji urad popisali sočasno s Kostelom leta 1494, (Kočevsko) Reko pa štiri leta pozneje, leta 1498, po smrti zastavnega imetnika Gašperja pl. Ravbarja. Čas popisovanja kočevskega spodnjega urada od Cvišlerjev do Črmošnjic ni znan, saj urbar še ni najden.

Po končanem popisovanju so uradniki notranjeavstrijske komore oziroma vicedomskega urada v Ljubljani poskrbeli za prepise.¹ Prepisovanje se je vleklo in so ga potegnili celo v začetek 16. stoletja. Gradivo je bilo seveda obilno in kopiranje ni šlo zlahka od rok; zato so nastajale tudi neljube pomete. Le stežka pa se je kje primerila tolikšna kot prav na Kočevskem.

Urbar za urad (Kočevska) Reka so vezali skupaj z urbarjem za Žumberk, ki je bil tedaj še del Kranjske. Tako (Kočevske) Reke niso povezali s preostalima dvema deloma Kočevske; že to je bila precejšnja nerodnost, saj drugih kranjskih gospostev običajno niso razdelili na tak način, temveč so urbarje celotnih gospostev po navadi vezali v skupno knjigo. Vendar se je prepisovalec pri uradu (Kočevska) Reka zavedal svojega početja in je zato podatke za (Kočevsko) Reko s posebnimi naslovi ločil od tistih za Žumberk. S tem je jasno napotil bralce prihodnjih stoletij, kako naj ravnajo ob branju urbarja.

Pri preostalih dveh tretjinah urbarja za Kočevsko so se nerodnosti še stopnjevale; po rokopisu sodeč prepisovalec urbarja za Kočevski zgornji urad ni bil isti kot prepisovalec štiri leta mlajšega urbarja za (Kočevsko) Reko, prav tako pa ne isti kot prepisovalec urbarja za sosednji Kostel iz leta 1494. Prepisovalec je urbarialne podatke za Kočevski zgornji urad iz leta 1494 nadaljeval z urbar-

jem notranjskega gospodstva Prem na tak način, da nobenemu od gospostev ni privoščil posebnega naslova in z njim napotkov za usmeritev poznejših rodov uporabnikov. Čeravno je bil Kočevski zgornji urad prvi prepisan v knjigo in Prem komaj za njim, se je nadobudnemu prepisovalcu ali kateremu od njegovih sodelavcev zdelo, da je treba celotno knjigo voditi pod oznako Prema. Tako je tudi bilo pol tisočletja, dokler ni dr. Boris Golec v svoji disertaciji ob koncu drugega tisočletja opazil napake.² S Kočevsko je Prem družil le skupni habsburški lastnik, tako da je težko razumeti, zakaj združitve obeh urbarjev brez vsakršne ločitvene črte. Po mnenju dr. Borisa Golca z dne 3. 3. 2011 so ob skupni vezavi urbarjev za Prem in Kočevsko v notranjeavstrijski komori verjetno naredili napako; zmotil se je nam neznani prepisovalec pri vicedomskem uradu v Ljubljani.

Napake nastajajo in so kot svojevrstni tiskarski škrti del uradniškega poslovanja. Seveda pa je čas, da napako, storjeno v škodo nič hudega slutečih vnukov prvotnih kočevskih naseljencev, popravimo in njihova dejanja in nehanja postavimo pod drobnogled zgodovine.

Mešanje Kočevskega s Premom

Poleg urbarja, pomešanega s kočevskim, sta v isti škatli Arhiva Republike Slovenije (ARS)³ še dva urbarja za Prem; oba sta bila izdelana pred letom 1501. Sledi še urbar Prema za leto 1548 in za njim reformirani urbar Prema za leto 1574. Vmes med urbarji je shranjenih nekaj vicedomskih pisem o Premu. Žal nobeden med urbarji nima pripisanih kočevskih vasi iz Kočevskega spodnjega urada. Te še iščemo.

Urbar za Kočevski zgornji urad se konča na straneh 8^v–9^r, torej ravno ob eni od treh vezav dokumentov v skupno knjigo, vsakokrat opravljeni s štirimi usnjenimi trakovi tik pred sredinsko vezavo med stranema 10^v in 11^r in podobno vezavo med stranema 14^v in 15^r. Tako se list z urbarialnimi podatki za Kočevje na strani 8^v pod spetimi listi nadaljuje v list s stranjo 13^r popisanih z zadnjimi dajatvami podložnikov Prema iz vasi *Petellinach* (Petelinje). Vas Petelinje je leta 1494 in 1498 obsegala trinajst hub severno od tisti čas precej manjše Pivke (Šempetra na Krasu).⁴ Popis podložnikov gospost-

¹ Dr. Boris Golec, sporočilo marca 2011.

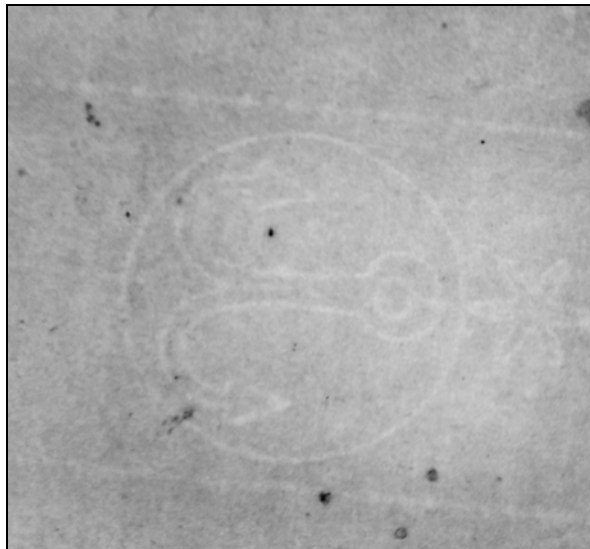
² Golec: *Družba v mestih in trgih*; Golec: Senožče in Prem, str. 380; Žnidaršič Golec – Čargo Juričič: *Vodnik po urbarjih*, str. 123, 124, 224.

³ ARS, AS 1, šk. 102.

⁴ Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3*, str. 92, 204, 242; www2.arnes.si/~ospivka/Krpan/Petel.htm

va Prem je pisar nadaljeval proti jugu. Pisava na strani 9^r se zelo prilega nadaljevanju pisanja na strani 8^r po črnilu, rokopisu in vsebini; naštetih so namreč zgolj najemniki vrtov in njiv, to pa je značilno za mesta, podobna Kočevju. Stran 13^r se sicer nadaljuje z zamaknjanim zapisom podložnikov Prema in je kot nadaljevanje dovolj različno od predhodnega opisa kmetov v *Petellinachu* (Petelinje) s kupčki naštetih dajatev, ki obsegajo po 5–7 vrstic; dajatve se vsakokrat v nadaljevanju končajo s popisi dajatev v denarju, ki obsegajo tri krajše zapise v treh oziroma dveh vrsticah.

Popis zadnjih sedmih prebivalcev mesta Kočevje in njih najemnin za njive ali vrtove je pisar nadaljeval v osmih vrsticah na strani 9^r. Sledil je popis štirih mlinov *auff Grosser Wasser* v petih vrsticah. Nato se urbar brez kakršnega koli opozorila nadaljuje z dvanajstimi hubami vasi *Palitschach*, danes Palčja vzhodno od Pivke (Šempetra na Krasu). Palčje je bilo drugo največje naselje, opisano v tej knjigi, sledilo pa je nekako po naključju prav za največjim naseljem, mestom Kočevje; za Palčje je v štiri leta poznejšem urbarju izpričane še pol hube več. V tej in naslednjih vaseh ljudje zvečine niso še imeli zapisanih priimkov vse do edine premske hube v vasi *Korittnik* (Koritnice).⁵ Popisani kraji so istovetni vasem gospodstva Prem; le-ta je

Vodni žig obkroženega sidra z zvezdo v urbarju Kočevja – Prema za leto 1494 (*ARS, AS 1, š.k. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, 1494, str. 20*).

deloma pokrivala naselja na območju več kvadratnih kilometrov v okolici današnje Ilirske Bistrice,⁶ prvič omenjene leta 1300, že v prvi polovici 15. stoletja pa je imela številne žage in mline. Prem je bil od leta 1472 habsburška posest zastavnih gospodov, pl. Raunachov.

Vodni pečat urbarja je dobro viden na nepaginiranem dvajsetem listu s številko dvajset, navedeno le na spodnjem delu pole, ki se je začejala z zapisom o *Mitterdorffu* (Stara Cerkev) na začetku urbarja. Stran 20 je bila po dolgem razdeljena z vodnimi črtami na sedem delov; skrajno levi del je nekoliko ožji, četrti in peti pa sta širša z vodnim znakom obkroženega sidra pod zvezdo s šestimi kraki. Sidro je bilo nasploh značilno za papir beneške izdelave, ki je bil v rabi še v naslednjih desetletjih; tisti čas je italijanski papir pokrival večino potreb na jugu nemško pišočin dežel.⁷ Pod obkroženim sidrom je šesterokraka zvezda s štirikrat manjšim premerom. Videti je, da imajo tudi vsi drugi listi enake vodne znake, čeprav pod rokopisi sidra in zvezde težje razločimo, razen na listu 19, ki je popisan le z ene strani, in še to le do dveh tretjin, pod katerimi je sidro dobro vidno. Očitno ne gre za napačno vezavo urbarjev, temveč za napako pisarja oziroma prepisovalca iz let 1494–1501, ki je popis enega urbarja zvezno nadaljeval v drugega, Kočevski spodnji urad pa je pomotoma postavil povsem drugam, za zdaj neznano kam.

Priimki v urbarju iz leta 1494 za Kočevski zgornji urad

Večina priimkov, skupnih Kočevskemu zgornjemu uradu (1494) in (Kočevski) Reki (1498), se nanaša na poklice: Suppan, Schuester, Schneider,⁸ Schmidt,⁹ Kramer¹⁰ ali Hueter (Huetter, Klobučar). Ti obrtniki, trgovci in uradniki seveda niso bili

⁵ ARS, AS 1, š.k. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Urbar Prem 1494, fol. 14^v; Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo* 3, str. 241, 247.

⁶ Ilirska Bistrica (*Fewstricz*) z 10,5 hube je leta 1498 spadala pod gospodstvo Postojna, prav tako kot preostalih 8 hub vasi Koritnice (*Korittnigk*) in vasi Bača, Zarečice, Zemona in Vrbovo iz župe Knežak ob Zgornji Pivki (*Grauen Prunn supp*), ki je imela 22,5 hube (Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo* 3, str. 235–236).

⁷ Bizjak: *Ratio facta est*, str. 281; http://www.rcpe.ac.uk/journal/issue/journal_41_3/ex-libris.pdf, str. 279 (ogled 13. 3. 2012).

⁸ ARS, AS 11, š.k. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 13^v; ARS, AS 1, š.k. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8^r.

⁹ ARS, AS 1, š.k. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^v, 8^r; ARS, AS 11, š.k. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 8^r, 10^v, 11^r.

¹⁰ ARS, AS 11, š.k. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 2^r, 8^v, 18^r, 21^r.

nujno v sorodu, tako da se notranje migracije pred poldrugim stoletjem priseljenih Kočevarjev zvečine še niso začele v zgodnji dobi samostojne vladavine Maksimilijana I. Šele graščak Jurij Turn in predvsem njegov zet Ivan Ungnad sta začela naseljevati manj prijetne kraje Kočevske z notranjimi migracijami; tako sta si močno povišala prihodke. Izjemni primeri zgodnjih preselitev so predvsem Ostermani. Eden izmed teh je kmetoval pri Uradu Reka, dva druga pa v Kočevskemu zgornjemu uradu.¹¹ Veje družine *Sweiger*, ki je pozneje obogatela in si pridobila modro kri, so bile leta 1498 še vedno omejene na Urad (Kočevska) Reka,¹² prav tako pa v Kočevskem zgornjem uradu ni bilo v (Kočevski) Reki dovolj pogostih Žagarjev (*Sagar*, *Sager*) nad obema bregovoma danes mejne reke Čabranke,¹³ najbrž zaradi pomanjkanja dovolj močnih vodnih tokov, primernih za pogon žag na območju Kočevskega zgornjega urada.

V prav takrat razglašenem mestu Kočevje se je pred letom 1494 naselil tudi domnevni Italijan s priimkom Talian; njegov priimek so leta 1574 zapisali kot Thalian, njegov morebitni sorodnik z enakim priimkom Thallian oziroma Thälían iz Mahovnika, pravzaprav njegova vdova, pa je morala med drugim prenašati tudi pisma v Ribnico in Žužemberk.¹⁴ Med kočevskimi meščani tisti čas ni bilo s priimkom poudarjenega *Windischa*, Vlaha, Srba ali Hrvata (*Hrovat*), zato pa je bil *Wendisch* podložnik v bližnji vasi Mlaka (*Kberndorf*, *Rain*),¹⁵ *Krabat* pa v Borovcu. V Borovcu so njegovi potomci kmetovali še leta 1574.¹⁶ Viteško-koseških kmetij ni bilo na Kočevskem, zapisane pa so bile v premskem urbarju leta 1498: v Petelinju severno od Šempetra, Šempetru (današnji Pivki) in drugih naseljih gospodstva Prem. To je mogoče pričakovati glede na poreklo priseljenih Kočevarjev; v njih prvotnih domovinah kosezov ni bilo. V uradih (Kočevska) Reka in Kočevski zgornji urad je leta 1494 in 1498 kmetovala ena sama družina s priimkom Turk. Leta 1498 so

ga v Gotenici zapisali kot Turgko, nato so ga ob pisanju urbarja leta 1574 preimenovali v Turgg.¹⁷ Po drugi strani pa v uradih (Kočevska) Reka ali Kočevski zgornji urad leta 1494 ne najdemo primkov Skok, Hrovatin ali Bezjak (*Besiagk*, *Bosiagk*) v skupinah prebegov po padcu Bosne leta 1465. V Uradu (Kočevska) Reka so leta 1498 popisali Kostelce, ko so jih Kočevarji imenovali Kostler (Kosler);¹⁸ ta družina je tri stoletja in pol pozneje zaslovela ob zemljevidu Kranjske Petra Kozlerja. V (Kočevski) Reki najdemo leta 1498 celo dva *Köcherlina*, leta 1574 pa so zapis njunega priimka spremenili v Khocherli.¹⁹ Bolj pričakovani so *Kotschewerji* ali *Gottschewerji*, popisani v Zagorju ob Pivki ali v Rakeku.²⁰

V obeh uradih, (Kočevski) Reki in Kočevskem zgornjem uradu, so prevladovali polovične hube; le izjemoma jo je obdelovala več kot ena družina. Poleg deleža hube so v (Kočevski) Reki navedene dajatve, podobno kot v urbarju Kočevskega zgornjega urada; zato lahko podatke za oba urada med seboj primerjamo. Prav tako utegne biti zanimiva primerjava kočevskega gospodarstva s sosednjimi gospodstvi.

Triinpetdeset oseb, bržkone s številnimi družinami, je leta 1494 plačevalo zemljiškemu gospodu najemnino za njive in/ali vrtove v mestu Kočevje. Med njimi je bilo nekaj plemičev, kot je bil kostelski graščak Michl Preinperger (Pramperger, Praunperger),²¹ sorodnik ljubljanskega župana. V mestu Kočevje sta imela najeto zemljo tudi Hanss Gruber (*Grueber*)²² in prednik poznejših protestantskih pridigarjev Ziegelfest;²³ Maroltí so tisti čas živeli v Klečah in Starem Logu, nekaj kilometrov severno od mesta Kočevje.²⁴ Drugi nosilci pozneje

¹⁷ Prav tam, fol. 9r; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 14.

¹⁸ Prav tam, fol. 4v, 12v.

¹⁹ Prav tam, fol. 2v, 3r; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 13.

²⁰ Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3*, str. 92–93, 96–97, 248.

²¹ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v; Valvasor: *Die Ehre* 9, str. 217; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 156, 157, 158.

²² ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v. Hanssovi potomci z enakim priimkom Grueber so imeli v najemu veliko njivo in vrt v Kočevju še leta 1574 (Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 158).

²³ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 2r, 8v.

²⁴ V urbarju gospodstva Vipava (1499) najdemo Benedikha, Jacoba in Venedikha Marolta v vasi Zemona pri Vipavi kot najemnike košenic v trgu Vipava; medtem je Vurban Marolt leta 1523 plačeval 54 šilinge lovščine gospodstvu Gorica za Gojače v župi Batuje v Vipavski dolini. Pawl Maroltitsch je kmetoval na hubi v Matenji vasi južno od Postojne po postojnskem urbarju za čas okoli leta 1400. Leta 1498 je Jacob Marallt kmetoval na (prej županovi) celi hubi

¹¹ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 3v; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 16r.

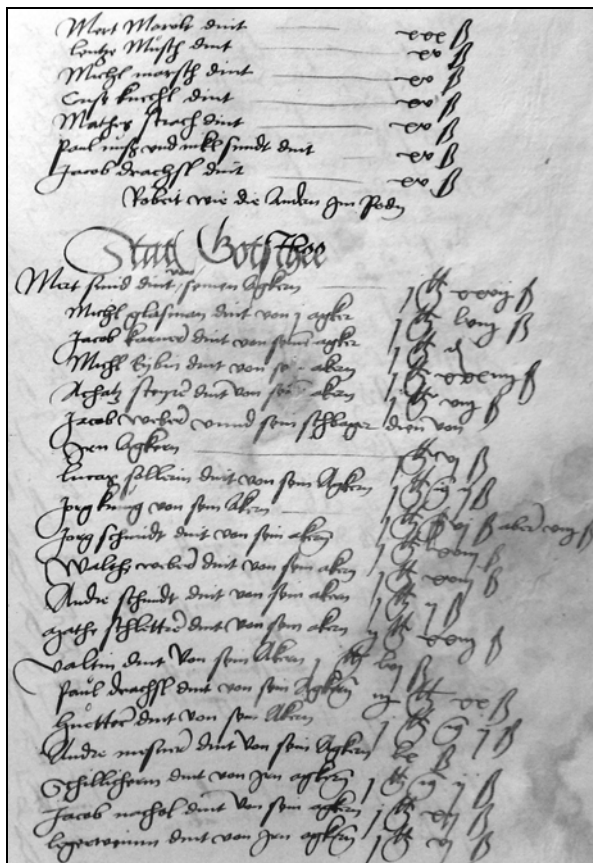
¹² ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 4r, 10r, 11v.

¹³ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 21v, 23v.

¹⁴ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v; Wolsegger: *Das Urbarium*, fol. 150–151.

¹⁵ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 3v.

¹⁶ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 12v; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 18.

Začetek popisa najemnikov zemljišč v mestu Kočevje leta 1494 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, skatla 102, fasc. I/58, Litera P – VI, 1a. Kočevski zgornji urad 1494, Fol. 8r).

znamenitih priimkov so tisti čas še kmetovali na kočevskem podeželju, med njimi poznejši začetniki ljubljanske pivovarne Koslerji (Kostler, Kozler) na (Kočevski) Reki in v Borovcu.²⁵ Predniki poznejših baronov Erbergov, Verderberji, so konec 15. stoletja živeli predvsem v Knežji Lipi znotraj Kočevskega spodnjega urada, katerega urbar s konca 15. stoletja ni v evidenci; leta 1574 so Verderberje popisali v Mahovniku (*Maschwald*), v Knežji Lipi (*Grafindten*), na Bregu (*Kherndorf und Rain*) in ob bližnji Mlaki (*Moss bei Kherndorf*).²⁶

v Knežaku, ki je pripadala gospodstvu Postojna (Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo* 3, str. 191, 199, 235, 259, 264–265).

²⁵ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, str. 8, 24.

²⁶ Wolssegger: *Das Urbarium*, str. 149, 150, 168; HHStA, FAA VIII. Gottschee A 15/nr. 28–48 Fach 2: 21, No. 29/1574.

Preglednica 1: Rodovno drevo Praunspergerjev (Pranberger, Braunsberger)²⁷

Lenart Praunsperger († pred 1512), veletrgovec z južnim sadjem, ribami, suknom iz furlanske plemiške rodovine, imenovane po gradu Prampero (Pranberg);²⁸ ljubljanski mestni sodnik leta 1497/98 in po srebrnem pečatu shranjenem v Mestnem muzeju Ljubljana iz leta 1500; župan 1506/07

& Ana († po 24. 12. 1519)

↓

1. Franc († 1519) trgovec
2. Mihael Pranberger (Michl Preinperger, * okoli 1470; † pred 1528) & Helena (* okoli 1470; † 1500), hči Martina Schnitzenbauma, gospodarja Iga, in vdova Janeza Matschrolla (Macarola), graščaka v Mačerolah pri Muljavi in Ivančni gorici → Walpurga & Jois pl. Matschrolla z gospostva Mačerole && (okoli 1514) Mang Langenmantl (* okoli 1490; † 1538)
3. Jurij († 1553), kanonik v Ljubljani 1505–1534
4. Žiga?
5. Katarina & (januar/februar 1508) Francišek de Lanthieri
6. Viljem Praunsperger (* pred 1499; † konec marca/začetek aprila 1589), ljubljanski župan leta 1531/32,²⁹ je med letoma 1581–1587 branil protestante v deželnem zboru; ljubljanski župan od sv. Marjete 1588. do sv. Marjete 1589., deželni vicedom, graščak v Mali vasi, Novem gradu na Peščeniku (Turn pri Višnji Gori) in Ponovičah. V knjižnici je med drugim hranil Plutarha, Homerja, Horaca, Lutrovo postilo in slovenski evangelij z razlago Sebastijana Krelja && (1587) baronica Estera Egkh → (1) Krištof, graščak Male vasi (1562); (2) Barbara & Feliks Nikolič s Kozljaka (Kožljak, Waxenstein) v Istri, sin Jožefa ali Filipa in plemkinje Wernegkh

Na štirih kmetijah Urada (Kočevska) Reka so leta 1498 gospodarile vdove brez zapisanega priimka; to so bile edine z osebnimi imeni znane Kočevarke iz Urada (Kočevska) Reka, omenjene pred 16. stoletjem. Če prištejemo še Kočevski zgornji urad, so skupno šest kočevarskih kmetij upravljale vdove (Mala Gora, Gotenica, Gorenje (*Obrev*), Inlauf (*Hinlauff*), dve v Kočah) oziroma sinovi vdov (dveh v (Kočevski) Reki); to je domala vse, kar

²⁷ Steska: Praunsperger; Smole: *Graščine*, str. 237, 283, 328, 663.

²⁸ Bizjak – Preinfalk: *Turjaška knjiga listin II.*, str. 620.

²⁹ Fabjančič: *Župani II.*, str. 96.

vemo o Kočevarkah s konca 15. stoletja. Bile so to Nesa, torej Neža oziroma Agnes iz Gorenja,³⁰ Nesa iz Gotenice,³¹ Nesa in Gratha (Greta, Margareta) v »vasi vdov«, imenovani Koče,³² Steffannova vdova Marina v Inlaufu³³ ter Petrova vdova Katra (*Wittib*),³⁴ ki je svoj stan uživala na Mali gori. Glede na kostelske krste v 18. stoletju z izrazito prevlado imena Marija, so kostelske severne sosede Kočevarke očitno uporabljale veliko širšo paleto osebnih imen, najraje pa so bile Neže.³⁵

Nabor priimkov dveh uradov gospostva Kočevje konec 15. stoletja kaže številne še danes prepoznane družine, ki so se že tedaj kot najpogostejše pojavljale na dveh tretjinah Kočevske. Najpogostejši »priimki« so bili štirje nazivi dejavnosti družinskih očetov: Suppan (Supan, 11 družin), Schuster (Schuster, 9 družin, štiri izmed njih v naselju (Kočevska) Reka, ki je bila tako »pravo« čevljarско naselje),³⁶ Schmidt (Schmid)³⁷ in Kramer (4).³⁸ V Kočevskem zgornjem uradu je pisar popisal le enega Suppana v Stari Cerkvi, v Uradu (Kočevska) Reka pa so našli kar deset županov,³⁹ pri nekaterih je lahko postala ta zadolžitev obenem tudi priimek. V Starem Logu je pisar navedel starega župana,⁴⁰ bržkone nekdanjega nosilca te prestižne funkcije; ta bi bil potem že kar dvanajsti med Suppani. Le eden med župani je imel naveden še poseben priimek (*Gsell*), in to v Gerovem leta 1498;⁴¹ drugi *Gseli* so živeli na območju Koprivnika (Neslthaal) in Hriba (Püchl) na Črmošnjškem leta 1574.⁴² Nekatero pomembno vasi Urada Reka, med njimi celo (Kočevska) Reka, so ostale brez posebej navedenega župana, čeprav je eden izmed vaščanov gotovo moral opravljati to donosno dolžnost.

Med priimki, ki se niso nanašali na poklic in so se zagotovo obdržali v poznejših stoletjih, so leta 1494/1498 prevladovali Pleše (sedemkrat; *Plesse*, *Blesche*, *Blessche*, *Plesche*),⁴³ Štamfelj (štirikrat; *Stampbel*, *Stempfl*, *Stampfl*, *Stempfel*),⁴⁴ Kump⁴⁵ (štirikrat, tudi *Kum*), Kren (štirikrat; tudi *Khren*),⁴⁶ ob njih pa še Veber (štirikrat; *Weber*, *Weberer*).⁴⁷ Družini Pleše in Štamfelj sta tudi danes močno navzoči v tem okolišju, tudi v hrvaškem Gorskem Kotarju onstran Kolpe. Pogostost priimka Pleše leta 1498 na območju (Kočevske) Reke nikakor ne preseneča glede na to, kako pomemben je ta priimek postal v Delnicah in drugod po Gorskem Kotarju v naslednjih generacijah.⁴⁸

Po tri kočevarske družine so imele priimke: Heferle (sodobno Höfferle), Hueter (Huetter),⁴⁹ Švajger (*Sweiger*),⁵⁰ Speckl (Speck, Speckh),⁵¹ Lobe (*Labe*),⁵² Žurga (*Surga*,⁵³ *Zunga*⁵⁴), Osterman⁵⁵ in Zappa (*Zappe*). Tri družine Zappa (*Zappe*) so leta 1494 kmetovale v Klinji vasi. Leta 1564 je bil Mathe Zappe na (Kočevski) Reki, leta 1574 pa mu je sledil Amtman(n) Zape, ki je imel sina v Gotenici; leta 1574 najdemo Petra Zappo v Kočevju, Zäpe pa je medtem kmetoval v Stari Cerkvi.⁵⁶ Pozneje se je oblika priimka »Zappa« izgubila iz Kočevske, tako da je sodobni Kočevjarji niti ne navajajo med svojimi rodovi. Družine »Zappa« ni mogoče odkriti v sosednjih pokrajinah Poljanske doline, Bele krajine, Kostela ali Hrvaške.

⁴³ Prav tam, fol. 2^v, 15^r, 16^r, 20^r.

⁴⁴ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 11^r, 16^v, 17^v.

⁴⁵ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^r, 8^v, 9^r.

⁴⁶ Prav tam, fol. 2^v, 8^v.

⁴⁷ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 4^v, 18^r.

⁴⁸ http://imehrvatsko.net/namepages/view/family_name/prezime-plese-2 (ogled 15. 4. 2012)

⁴⁹ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8^r. Priimek Hueter so v gospostvu Kostel pogosto slovenili v obliko Klobučar; možje tega rodu so v letih 1586, 1587 in 1594 tovorili klobuke skozi mitnico na Reki (Gestrin: *Mitninske knjige*, str. 254, 255, 269, 293, 312 in 331).

⁵⁰ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 4^r, 10^r, 11^v.

⁵¹ Prav tam, fol. 3^r, 5^r, 7^r.

⁵² ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^v.

⁵³ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 22^v.

⁵⁴ Prav tam, fol. 24^v.

⁵⁵ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 3^v; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 16^r.

⁵⁶ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 6^r, 6^v; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 148.

³⁰ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 2^v.

³¹ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 9^v.

³² Prav tam, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 10^r.

³³ Prav tam, fol. 17^v.

³⁴ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 4^r.

³⁵ Južnič: *Zgodovina Kostela*, str. 64.

³⁶ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 1^r; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 3^v–4^r, 17^r.

³⁷ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^v, 8^r; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 8^r, 10^v, 11^r.

³⁸ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 2^r, 8^v, 18^r, 21^r.

³⁹ Prav tam, fol. 17^r.

⁴⁰ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^v.

⁴¹ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 23^r.

⁴² Prav tam, fol. 23^r; Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 169, 171.

Po dve družini sta imeli te dandanes prepoznavne priimke: Kostler (enkrat *Kosler*, 1-krat *Kostner*),⁵⁷ Durr(der), Plasman (Blassman), Marolt, Korcherlin (Kercherlin), Herman, Sager-Sagar,⁵⁸ Schneider,⁵⁹ Tomac (*Thome*, *Thomas*⁶⁰) in Činkole (*Zingkale*, *Züngkale*⁶¹). Ob njih najdemo ponekod tudi po dva domnevna sorodnika, zapisana pri isti kmetiji z enakima priimkoma, med drugim Rabe⁶² oziroma Wetsch.⁶³ Med 228 podložniki Urada (Kočevska) Reka iz leta 1498 jih je pisar devet napisal ob ustanovalcih. Le v enem primeru sta imela ustanovalca različen priimek v danes hrvaškem Gerovem;⁶⁴ bržkone sta si bila v svaštvo.

Plasmani so leta 1494 imeli v najemu njivo v mestu Kočevje in mlin na Bregu (Rain),⁶⁵ enega od skupno štirih mlinov ob Rinži, imenovani *Grosser Wasser*. Zgornji tok Rinže severno od mesta je ponujal dovolj padca za dober mlinarski dobiček. Leta 1526 sta kočevski vikar Nikolaj Plasman in mestni sodnik Leonard Graff poslala v Ljubljano zaklade, zbrane za obrambo proti Turkom;⁶⁶ priimek Graff ni bil ne tedaj ne pozneje posebno pogost na Kočevskem, Graff pa je imel leta 1494 v najemu njivo v mestu Kočevje.⁶⁷ Ob smrti Matevža Plasmana so leta 1650 popisali njegovo zapuščino; poleg graščine Pusti Gradec je imel tudi hišo v domačem mestu Kočevje. Pred poplavitvijo v pl. Ostwindberga leta 1630 ni bil izpričan v virih, nato pa je zakupil kočevsko vicedomsko mitnico (1641–1643); v njegovi zapuščini najdemo zapisane številne dolžnike.⁶⁸

Med družinami z enim samim predstavnikom v Kočevskem zgornjem uradu leta 1494 in v Uradu Reka leta 1498 so danes prepoznavni priimki: Gruber (Grueber),⁶⁹ *Gsell*,⁷⁰ Knaws (Knaus),⁷¹ Kneif-

fell⁷² (Knafelj), Kostner (sodobno *Köstner*), Krabat,⁷³ Kräl,⁷⁴ Lesthner⁷⁵ (Lesser), Osterlin,⁷⁶ Pater-noster,⁷⁷ Püchsenmeister,⁷⁸ *Tschine*, Thunck,⁷⁹ Losar,⁸⁰ Tomac (-dvakrat *Thomas*,⁸¹ *Thome*, *Thomel*), Pogorelič (*Pogarilitsch*),⁸² Preinperger,⁸³ Kvaternik (*Quaternick*),⁸⁴ Šubic (*Schubitz*),⁸⁵ Stangl (Stangel),⁸⁶ Staretz (Starec),⁸⁷ Väller,⁸⁸ Ziegelfest⁸⁹ in Zimmerman (Zimmermann).⁹⁰

Pisar je 42 podložnikov zapisal le z imeni brez priimkov, to pa je veliko manj od precej številnejših zapisov oseb brez priimkov v kostelskem urbarju za leto 1494, ko domala tri četrtine Kostelcev še ni dobilo zapisanih priimkov. Nadaljnjih devet podložnikov Urada (Kočevska) Reka je pisar leta 1498 zaznamoval kot sinove osebe, navedene le z osebnim imenom brez priimka. Po ena kmetija je bila zapuščena tako v Uradu (Kočevska) Reka leta 1498 kot v Kočevskem zgornjem uradu leta 1494. Pisar je priimek Pleše (Blesshe, Plesche) zapisal šestkrat in enkrat pri dvojici na isti kmetiji;⁹¹ priimek Šuštar (*Schuester*) v Dolenji Brigi in predvsem na Reki najdemo petkrat,⁹² Kramerje⁹³ in Štamflje (*Stampfl*) pa

⁵⁷ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 4v, 12v.

⁵⁸ Prav tam, fol. 21v, 23v.

⁵⁹ Prav tam, fol. 13v; ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8r.

⁶⁰ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 12r, 26r.

⁶¹ Prav tam, fol. 5r, 14v.

⁶² Prav tam, fol. 20r.

⁶³ Prav tam, fol. 23r.

⁶⁴ Prav tam, fol. 23r.

⁶⁵ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8r, 9r.

⁶⁶ *IMDK* 1895, str. 246–248.

⁶⁷ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v.

⁶⁸ Golec: Trgi, ki jih ni bilo?, str. 615.

⁶⁹ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v.

⁷⁰ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 23r.

⁷¹ Prav tam, fol. 6r.

⁷² Prav tam, fol. 24r.

⁷³ Prav tam, fol. 12v.

⁷⁴ Prav tam, fol. 10r.

⁷⁵ Prav tam, fol. 19r.

⁷⁶ Prav tam, fol. 19v.

⁷⁷ Leta 1494 je Paternoster kmetoval na Mali Gori (ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 4v), leta 1574 pa je njegov potomec z enakim priimkom obdeloval veliko njivo ob cerkvi Presvetega rešnjega telesa (Gotts Leichnams Kirchen) v bližnjem mestu Kočevje na Trati (Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 154), ki se prvič omenja že leta 1471 (<http://www.kocevje.si/turizem-cerkve-sv-resnjega-telesa>, ogled 13. 3. 2012).

⁷⁸ Naveden dvakrat, pozneje kot Püxenmaister v mestu Kočevje leta 1574, torej Büxenmaister oziroma puškar (Wolsegger: *Das Urbarium*, str. 157, 177–178).

⁷⁹ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 12r.

⁸⁰ Prav tam, fol. 5r.

⁸¹ Prav tam, fol. 12r, 26r.

⁸² Prav tam, fol. 21r.

⁸³ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v.

⁸⁴ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 24r.

⁸⁵ Prav tam, fol. 22r.

⁸⁶ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v.

⁸⁷ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 21r.

⁸⁸ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8v.

⁸⁹ Prav tam, fol. 2r, 8v.

⁹⁰ Prav tam, fol. 4.

⁹¹ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 2v, 11v, 15r, 20r.

⁹² Prav tam, fol. 3v–4r, 17r.

⁹³ Prav tam, fol. 2r, 8v, 18r, 21r.

štirikrat. Trije priimki se pojavijo po trikrat (Schmidt,⁹⁴ Žurga (*Surga*),⁹⁵ Švajger (*S(ch)weiger*),⁹⁶ šest pa se jih pojavi po dvakrat (Huet(er), Kosler,⁹⁷ Losar oziroma Lesar,⁹⁸ Thome,⁹⁹ Thomel¹⁰⁰ in Weber¹⁰¹). Danes znani priimek Marin(č) opazimo trikrat v Gotenici znotraj Urada (Kočevska) Reka.¹⁰² Tako je bilo leta 1498 kar 137 različnih priimkov na Uradu (Kočevska) Reka. Od teh se jih je skoraj polovica ohranila še pozneje, leta 1564 in 1574, številni pa celo do danes; med njimi so prepoznavni priimki Bezgar (Besgar),¹⁰³ Blažević (*Blasewitsch*),¹⁰⁴ Gerrdina,¹⁰⁵ Jurman (Jurmman),¹⁰⁶ Knaus (*Knaw*),¹⁰⁷ Hrovat (*Krnat*),¹⁰⁸ Mandl¹⁰⁹ v vasi, ki se danes na hrvaški strani Čabranke imenuje po njegovem priimku, *Werrle*,¹¹⁰ Muhič (*Muchitz*),¹¹¹ Nojman (Noyman),¹¹² Ogrizek (*Ogrisack*),¹¹³ Ožanič (*Osan*),¹¹⁴ Osmak (*Ossmack*),¹¹⁵ Osterlin,¹¹⁶ Osterman,¹¹⁷ Pogorelič (*Pogarillitsch*),¹¹⁸ Preklar (Precklar),¹¹⁹ Kvaternik (*Quaternick*),¹²⁰ Žagar (*Sager-Sagar*),¹²¹ Zbašnjik (*Swasthniekb*), Šubic (*Shubitz*),¹²² Žnidar (*Schneider*),¹²³ Turk (*Turgk*), Činkelj (*Thunckl*), Butina (*Wittani*)¹²⁴ in Vukovič (*Wuckowetsch*).¹²⁵

Pogovorni jezik

Kaj nam urbarja s konca 15. stoletja povesta o jezikovni rabi na tedanjem Kočevskem? Najstarejši pisni dokumenti o Kočevjarjih so nastali v času, ko je bila Kočevska v lasti Ortenburžanov iz Ortenburga pri Spittalu na Koroškem. Vzpon Ortenburžanov je postal očiten že v 12. stoletju; območje med Ribnico in Kolpo, kjer je dotlej gospodaril Konrad Turjaški, je oglejski patriarh Bertold Andeški leta 1247 dal v dedni fevd tastu prav takrat umrlega Konrada, samostojnemu deželnemu gospodu, grofu Hermanu II. Ortenburškemu (* 1192; † 1256). Ortenburžani so v 13. in 14. stoletju že imeli velike fevde na Koroškem in Kranjskem, svojo oblast pa so širili iz kočevske smeri proti Kolpi.¹²⁶ Leta 1263 sta si posesti delila mlada Hermanova sinova Henrik IV. (* 1254; † 1271) in Friderik I. (* 1254; † 1304); gozdnata in redko naseljena Kočevska je pripadla Frideriku.¹²⁷ Ni bila ravno povsem prazna, a delovnih rok je tako zelo primanjkovalo, da sta Friderikova sinova Majnhard I. in Oton V. Ortenburžan (* 1292; † 1343) začela na Kočevsko naseljevati živelj s svojih severnejših posesti; za njima se je podobnih podvigov lotil še Majnhardov sin Herman IV.¹²⁸ Med letoma 1339 in 1363 in še pozneje v 15. stoletju sta Oton V. in njegov nečak Oton VI. naselila nemško in slovensko govoreče podložnike; najprej sta jih navdušeno novačila s svojih posesti na Koroškem in vzhodnem Tirolskem, nato pa iz Bavarske in deloma Frankovske, Švabske¹²⁹ ali celo Češke;¹³⁰ številni Čehi so naseljevali gospodarsko obetavne soseščine Kočevjarjev vse do karolinske ceste v Gorskem Kotarju.¹³¹ V letih 1349–1400 so Ortenburžani dovažali na Kočevsko uporne turinške kmete, poražene v vojni proti cesarju; tako je naselitev dejansko končal komaj zadnji Ortenburžan, Friderik III. Številne bolj izobražene tujce so privabili kočevski grofje Khisli med tridesetletno vojno, ko je Kranjska predstavljala svojevrstno zatišje pred morijo v nemških deželah. Dr. Zmaga Kumer je prepoznala v slovenskih različicah pesmi o Margetici, pridru-

⁹⁴ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 7^v, 8^r; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 8^r, 10^v, 11^r.

⁹⁵ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 22^v.

⁹⁶ Prav tam, fol. 4^r, 10^r, 11^v.

⁹⁷ Prav tam, fol. 4^v, 12^v.

⁹⁸ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 3^v; ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 2^r, 5^r.

⁹⁹ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 12^r.

¹⁰⁰ Prav tam, fol. 4^r.

¹⁰¹ Prav tam, fol. 4^v, 18^r.

¹⁰² Prav tam, fol. 6^r, 7^r, 8^r.

¹⁰³ Prav tam, fol. 21^r.

¹⁰⁴ Prav tam, fol. 23^v.

¹⁰⁵ Prav tam, fol. 23^r.

¹⁰⁶ Prav tam, fol. 3^r.

¹⁰⁷ Prav tam, fol. 6^r.

¹⁰⁸ Prav tam, fol. 12^v.

¹⁰⁹ Prav tam, fol. 24^v.

¹¹⁰ Prav tam, fol. 17^r.

¹¹¹ Prav tam, fol. 22^r.

¹¹² Prav tam, fol. 19^v.

¹¹³ Prav tam, fol. 23^r.

¹¹⁴ Prav tam, fol. 23^v.

¹¹⁵ Prav tam, fol. 21^r.

¹¹⁶ Prav tam, fol. 19^v.

¹¹⁷ Prav tam, fol. 16^r.

¹¹⁸ Prav tam, fol. 21^r.

¹¹⁹ Prav tam, fol. 11^r.

¹²⁰ Prav tam, fol. 24^r.

¹²¹ Prav tam, fol. 21^v, 23^v.

¹²² Prav tam, fol. 22^r.

¹²³ Prav tam, fol. 13^v; ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8^r.

¹²⁴ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 19^v.

¹²⁵ Prav tam, fol. 23^v.

¹²⁶ Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 3.

¹²⁷ Simonič: Zgodovina mesta Kočevje, str. 7; Lucijan: Donsek, str. 8; Dolinar – Ferenc – Resman – Seražin – Zupan: *Sakralna dediščina*, str. 28; Erker: *Geschichtliche Daten*, str. 98.

¹²⁸ Makarovič: *Črmošnjiško-poljanska dolina*, str. 23.

¹²⁹ Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 11; Kren: *Heimat Gottschee*, str. 152.

¹³⁰ Iz Češke izvira kamniški, pozneje črmošnjiško-poljanski priimek Dralka (Makarovič: *Črmošnjiško-poljanska dolina*, str. 308, 358).

¹³¹ Burič: *Povijesna antroponimija Gorskeg kotara*, str. 28.

ženi kralju Matjažu, odmev nemške balade *Geburt in Walde*, ki so jo med Slovence prinesli kočevarski kolonisti Otona V. in Otona VI. v 14. stoletju.¹³²

Ortenburžani so h Kolpi raje vabili kmete s hrvaškega in slovenskega naselitvenega območja. Germanske koloniste so s pridom naseljevali na ozemlje nemškega viteškega reda, pa tudi v Kostel in Poljane. Mlini ob Kolpi v Žlebih, Grglju in Bilpi so bili del nemške poselitve pod območjem župnije Mozelj oziroma njene poznejše ekspozitive na Zdihovem. Ker je župnija z enakim imenom »Mozelj« tudi na Koroškem, je bil del tamkajšnjih nemških naseljencev morda Korošcev in so si naziv kraja izposodili iz svoje prvotne domovine, podobno so novi naseljenci tedaj počeli v Ameriki, pozneje pa v Avstraliji. Del fare Mozelj ob Kolpi so naselili Žagarji; Wittine so se ustalili v Škrilju, Šnebergerji v Rebri, tirolski Verderberji pa v Verdrengu (Podlesje) in Grglju.¹³³ Po turških napadih naj bi številni Nemci zapustili Obkolpje,¹³⁴ ki je ostalo del gospostev Kostel in Poljane. Slovani so prodrli v okoliške višje ležeče vasi Zapuže, Gorenji, Srednji in Dolenji Potok ter Podstene, prav tako pa v sosednji kočevarski *Hinterland* s središčem v (Kočevski) Reki. Nova sela, Banja Loka, Ajbelj ali Kuželj so slovenske naselbine s pogostimi priimki kočevarskega izvora, kot so Curl (*Zurl*), Štajdohar (*Staudacher*), Ulle v Lazah in Kužlju po letu 1852, Žagar (Sagar)¹³⁵ ali Stamfel. Število in izvor nemških prišlekov sta 600 let po naselitvi Kočevarjev postala in ostala jabolko spora med nemškimi in slovenskimi zgodovinarji, predvsem pa med politiki. Okoli razmerij med številom slovansko govorečih staroselcev in množico pretežno nemško govorečih doseljencev na Kočevskem se je dobrih pol tisočletja po ortenburški naselitvi vnel hud politično obarvan spor, ki še tli. Kot vedno pri prepirih te vrste pogosto ni bilo resnega znanstvenega ločevanja med pravilnim in nepravilnim, saj je prevladovala predvsem politična delitev na naše in »nenaše«.

Ivan Simonič (* 7. 7. 1905 Vinji Vrh pri Semiču; † 8. 1. 1979 Ljubljana) na eni strani in Josef Obergföll (* 1853; † 1922)¹³⁶ na nasprotni strani sta rada preštevala kočevarske priimke, seveda predvsem na osnovi urbarja iz leta 1574; skušala sta dognati,

kolikšen odstotek prebivalstva bi lahko bil slove(a)nskega, kolikšen pa nemškega (germanskega) rodu. Njuna nasprotovanja seveda niso bila brez politične osti. Z analizo urbarjev iz obdobja 1494–1498 se seveda veliko bolj približamo prvotni naselitvi Kočevarjev na ortenburško posest, saj imamo v tedanjih popisih morebiti celo opravka s kakšnim ostarelim podložnikom, ki je kot dojenček sam doživel selitev; vsekakor pa so v urbarjih iz let 1494/98 popisani pravniki in vnuki ljudi, ki so v zadnjih dveh tretjinah 14. stoletja po ortenburških navodilih prišli s severa in naselili Kočevsko. Duh priseljenih tako še vedno veje iz obeh urbarjev za leti 1494 in 1498, prav tako pa iz kostelskega urbarja za leto 1494; bržkone ga bomo odkrili tudi v tedanjem poljanskem urbarju ali v urbarju za Kočevski spodnji urad, če ju bomo kdaj našli. Kako je potemtakem z novimi dognanji mogoče razrešiti stoletno uganko o jezikovni pripadnosti med zgodnjim ortenburškim mešanjem prebivalstva na Kočevskem?

Petinpetdeset družin samega mesta Kočevje leta 1494 gotovo ne kaže izključno nemške narave, čeravno je tudi tam nemško zveneča kočevarsčina počasi morala postajati *lingua franca*. Še manj germanskih oziroma nemških prvin je mogoče najti v jugozahodnem delu Urada (Kočevska) Reka, predvsem v župah Gerovo ali Osilnica. Tam so še danes pogosti nemško zveneči priimki, kot sta Pleše ali Stamfelj, vendar pa ob bregovih Kolpe in Čabranke nemški govorci nikoli niso prevladovali. To bi lahko pomenilo, da se Kočevarji niso priselili s porečij večjih rek na severu; tako jih naseljevanje ob Kolpi ni posebno privlačilo, vse dokler jih h kolpskim mlinom in žagam v Kostelu ni privabila gospodarska nuja.

Oskrbniki Fridrihštajna Piersi in prvi napadi »dednih sovragov« Turkov

Habsburžani so obdržali Poljane ob Kolpi s Kočevsko vred poldrugo stoletje kot deželnoknežji gospostvi in ju dajali v zakup. Leta 1457 je cesar Friderik III. imenoval Nikolaja Piersa (*Niklas Pysch*) za dosmrtnega oskrbnika Fridrihštajna, da bi skrbel za utrdbo. Nikolaj je bil celjski fevdnik¹³⁷ Katarine, vdove pokneženega grofa Ulrika Celjskega. Dne 18. 2. 1458 je cesar Kočevje z mitnico vred predal župniku štajerskega mesta Laško (*Tüffer*) in celjskemu vicedomu Georgu Denstri; poldrugo leto pozneje (24. 11. 1459) je galantno plačal vdovi Katarini 100 funtov denaričev za prevzem gospostva

¹³² Kumer: *Slovenska ljudska pesem*, str. 148.

¹³³ Erker: *Geschichtliche Daten*, str. 52, 60; Erker: *Das Jubiläum des Gottscheerlandes*, str. 120.

¹³⁴ Tschinkel: *Die Geschichte der Sprachinsel Gottschee*, str. 25.

¹³⁵ Grothe: *Die deutsche Sprachinsel*, str. 206.

¹³⁶ Obergföll: *Die Gottscheer Familiennamen*; Simonič: *Migracije na Kočevskem*.

¹³⁷ Jakič: *Sto gradov na Slovenskem*, str. 46.

Kočevje. Župnik Laškega (*Tüffer*) je bil verjetno že tedaj Friedrich Apprecher (*Aprsch*), ki mu je cesar Friderik III. v sredo 22. 10. 1466 kot celjskemu deželnemu glavarju potrdil prejem zakupljenih treh uradov kočevskega gospostva. Poldrugo leto pozneje, 16. 2. 1468, je cesar pisal metliškemu deželnemu glavarju Andreju Hohenwartu o oskrbnikih Kočevja Hansu in Niklasu Apprecherju (*Aprsch*), obenem pa o Fröschnu kot oskrbniku (Kočevske) Reke.¹³⁸

Dne 20. 10. 1468 je cesar Friderik III. iz Gradca zapovedal svojemu kočevskemu oskrbniku Petritzu, naj pošlje 200 fl za plačilo habsburškega gradu Mehovo, ki ga je leta 1472 oskrboval Ludvik pl. Kozjak. Dne 28. 6. 1476 je cesar v Novem mestu prepustil Casparju, Jörgu in Malchiorju Petritzu rudarjenje in železarstvo v Kostelu, Osilnici, osilniških vodah in drugih krajih. Dovolil jim je utrjevanje za varovanje kovačnic in plavžev, prav tako pa uporabo gozdov, lesa, kamna, voda in mostov s prodajo železa vred. Seveda si je pridržal pravico do tega, da jih bo pozneje pritisnil z davki. Caspar Petritz očitno ni ravno obogatel z železarstvom, saj je že 2. 4. 1479 cesarju prodal svojo kočevsko hišo;¹³⁹ tako njegova družina pozneje ni bilo več pomembna na Kočevskem. Leta 1494 je pisar navedel *der Petritze Hoffstat*, obremenjeno z dajatvami 26 β, v mestu Kočevje;¹⁴⁰ iz zapisa ni povsem gotovo, ali je zemljišče, imenovano po Petritzih, še imel v zakupu kateri od Petritzev, je pa to močno verjetno. Nedvomno pomeni delovanje Petričev (*Petritz*) začetek organiziranega železarstva na Kočevskem, ob Kolpi in Čabranki; posel je nato nadaljeval Ungnad, vrh tamkajšnjega železarstva pa je dosegla čabranska železarna Zrinjskih. Dne 14. 1. 1614 so Mozeljčani v prošnji Zieglfestovi komisiji oziroma cesarju navedli tudi »Peterleinov rudnik« ob hribu, imenovanem *Alble* (Aibel).¹⁴¹ Vas Ajbelj v Kostelu na meji z Uradom (Kočevska) Reka je bržkone druga lokacija, saj je Mozelj spadal h Kočevskemu spodnjemu uradu.

Leta 1469 so Turki ob bojnih klicih osemdesetletnega »volka kristjanov«, bosanskega paše bega Weiha, prvič napadli Kočevje; izropali so trg in opustošili okolico.¹⁴² Zato so Kočevje ponovno pozidali in utrdili na varnejšem, desnem bregu

Rinže in v meandru dodali prekop;¹⁴³ cesar Friderik III. je že v petek po veliki noči leta 1471 povzdignil območno sodišče Fridrihštajna v prvo kranjsko mesto novega (vojaškega) tipa¹⁴⁴ za dve leti za plačilo 32 dukatov na leto. Odločitev je radodarno potrdil še leta 1493.¹⁴⁵ Ni prav veliko pomagalo, saj so Turki leta 1471 kar trikrat napadli Kočevje. Dne 15. 1. 1479 je dobrohotni cesar Friderik III. mesto Kočevje s šestimi miljami okolice oprostil plačevanja cestnine in carine.¹⁴⁶ Vojaška mesta so po Kočevju v 70-ih letih postala še Krško, Lož (8. 3. 1477), Višnja Gora in Radovljica. Ob njih so se na Kranjskem in Primorskem z mestnimi pravicami postavljali še Novo mesto od leta 1365, Kranj (1050/1065), Ljubljana (1112/1125), Stara Loka (973) in Gorica (1001); naselitev istrskih mest je seveda starejša.¹⁴⁷

Martolozci so predstavljali stalno grožnjo ljudem ob Kolpi in na Kočevskem; tako so kraju na Kočevskem celo dali ime Martolozci.¹⁴⁸ Leta 1501 je imelo Kočevje zaradi revščine še zmeraj le napol zgrajeno mestno obzidje, zato mu je vladar Maksimilijan spregledal plačevanje obveznosti za eno leto.¹⁴⁹ Leta 1532 je bilo ukazano, naj opozorilne kresove prižigajo na krajih streljanja z možnarji; oba načina obveščanja o turški nevarnosti odtlej nista bila več prostorsko ločena na Fridrihštajnu.

Zaradi težavnih razmer je cesar Friderik III. Habsburški 23. 10. 1492 v Linzu dovolil vsem podložnikom kočevskega zemljiškega urada trgovati na Hrvaškem in drugje. Do preklica so smeli prodajati svojo živino, platno in drugo, kar so sami vzgojili in pridelali. S potrditvami leta 1571, 1596, 1774 in 1780 je ta blagodejni ukrep postal osnova za krošnjarstvo tudi v Ribnici ali Kostelu, tam pa so se iznajdljivi trgovci zvito postavili Kočevjarjem ob bok in tako postali dodatni tekmeči meščanom Kočevja.¹⁵⁰

¹⁴³ Erker: *Geschichtliche Daten*, str. 98.

¹⁴⁴ Nared: *Dežela – knez – stanovi*, str. 171.

¹⁴⁵ Simonič: Kočevsko ozemlje, str. 70; Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 6.

¹⁴⁶ Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 17.

¹⁴⁷ Nared: Recenzija dela: Miha Kosi: Zgodnja zgodovina srednjeveških mest, str. 564; Kosi: *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest*, str. 64.

¹⁴⁸ Prelesnik: *Vodni viri na Kočevskem*.

¹⁴⁹ Nared: *Dežela – knez – stanovi*, str. 176; Golec: *Družba v mestih in trgih*, str. 144.

¹⁵⁰ Dne 27. 4. 1785 sta guverner Anton grof Khevenhüller in Ludvik baron Rechbach pod št. 123 notranjeavstrijskega gubernija v Gradcu izdala dovoljenje Kočevjarjem za prodajo banan, pomaranč, limon, citron, granatnih jabolk, marelic, datljev, fig, mandljev, grozdičev oziroma debelih rozin (*Weinberlen*), kostaanja, rožičevcev, orehov, kapre, riža,

¹³⁸ Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 5, 33–35.

¹³⁹ Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 5, 34–36; Malnar: *Povijest čabarskog keraja*, str. 44.

¹⁴⁰ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Kočevski zgornji urad 1494, fol. 8^v.

¹⁴¹ Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 159.

¹⁴² Kos, M.: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, str. 42; Valvasor: *Die Ehre* 4, str. 369.

Pod cesarjem Friderikom III. je bil oskrbnik Urada (Kočevske) Reke, Poljan in Planine Balt-hasar Wagen. Med Wagnovim oskrbovanjem Urada (Kočevska) Reka je cesar 30. 4. 1478 oprostil Urad (Kočevska) Reka vseh davščin zaradi slabih časov,¹⁵¹ danes bi rekli »recesije«; žal novodobni oblastniki nikakor nočejo posnemati dobrohotnega cesarja. Istega leta je cesar ostro pisal kočevskemu sodniku in njegovim svetovalcem, naj plačajo letne davke v znesku 1700 gld. Kočevarji naj bi zasramovali njegovega tržaškega stotnika Nikolaja Ravbarja, ki je prišel terjat davek. Ker kočevski sodnik kljub temu ni izplačal dolga, so ga odstavili in nastavili Piersa; ta je za pomembni položaj rade volje odštel 32 ogrskih zlatnikov. Problemov z davki odtlej ni bilo; tako je cesar leta 1478 ukazal kranjskemu vicedomu, naj pošlje Kočevarjem streliva, da se bodo lahko branili pred nevarnim Janezom Frankopanom.¹⁵² Dne 30. 5. 1478 je oskrbnik Fridrihštajna postal Nikolajev nečak Sigmund Piers, ki je prevzel tudi službo kočevskega deželnega sodnika. Istega leta je dobil v zastavo še deželno sodišče z Uradom (Kočevska) Reka za 60 funtov denaričev, obenem pa je postal metliški glavar in lastnik Ribnice skupaj s sinom Janezom; Ribnico je med letoma 1478 in 1493 dal v zakup celjskemu deželnemu glavarju Andreju pl. Hohenwartu.¹⁵³ Dne 25. 8. 1503 je z dovoljenjem kralja Maksimilijana oskrbnik Fridrihštajna postal najstarejši Sigmundov sin Michael Piers; oblast si je delil z ostarelim očetom, ki je potem živel vsaj še tri leta.¹⁵⁴

V nasprotju s sosednjim gospodvom Kostel in siceršnjimi navadami na Kranjskem so Habsbur-

žani včasih zastavljali grad Fridrihštajn posebej, ločeno od preostalih delov gospostva Kočevje. V času izdelave urbarjev, leta 1494 in 1498, je bil zastavni imetnik Fridrihštajna Michael pl. Piers († po 1506) po letu 1475/78. Zastavni imetnik Kočevske je bil tisti čas tržaški, postojnski, devinski in reški glavar Gašper pl. Ravbar (Raubar, Raubar, † 1497) med letoma 1491 in 1497; obenem je bil graščak v Postojni od leta 1490 in zastavni imetnik Kostela od leta 1493. Po Gašperjevi smrti so zastavno imetje podedovali njegovi sinovi Janez, Erazem in tržaški stotnik Nikolaj.¹⁵⁵ Erazem pl. Ravbar je bil uskoški glavar leta 1531, pa tudi zastavni gospod Planine pri Rakeku leta 1556;¹⁵⁶ njegov sorodnik Gašper Ravbar je bil med letoma 1530 in 1576 posestnik gospostva Kravjek. Ravbarji so zakup Kočevske leta 1466 oziroma 1491 prepustili Frederiku pl. Apprecherju,¹⁵⁷ leta 1497 pa Viljemu pl. Turjaškemu (»bogati« *Auersperg*, † 10. 10. 1506), cesarskemu svetniku, kranjskemu deželnemu glavarju (14. 1. 1483–1501) in deželnemu vicedomu (1489–1497) kot upravitelju deželno-knežje posesti.¹⁵⁸ Tako so Turjaški gospodarili na Kočevskem v treh presledkih: pred Ortenburžani in pred Thurnom kot zakupniki, v treh stoletjih pred 2. svetovno voljno pa kot lastniki.

V poznem obdobju samostojne vladavine Maksimilijana I. je kočevsko gospostvo oskrboval Jurij Stržen; vsekakor je zanj skrbel bolj slabo glede na to, da sta leta 1515 postala z graščakom žrtvi ne ravno podložnih kočevarskih podložnikov.¹⁵⁹

Cerkvena ureditev pod Habsburžani

Prve kočevske župnije so spadale pod naddiakonat Slovenske marke ali krajine (Kranjske). Najstarejša župnija na ortenburški posesti južno od Ljubljane je bila v Ribnici; od tam so še dolgo vodili posvetno in cerkveno oskrbo celotne pokrajine. Dne 1. 9. 1339 je oglejski patriarh Bernard dovolil Otonu V. Ortenburškemu (* 1292; † 1343), sinu Friderika I., postavitev duhovnika v *mooswaldski* kapeli sv. Jerneja na območju današnjega Kočevja. Dne 1. 5. 1363 je oglejski patriarh Ludvik II. della Torre (* 1338; † 1365) v Vidmu dovolil Otonovemu nečaku Otonu VI. Ortenburškemu

lorovih listov, želv, sardelic, ostrig, školjk, lignjev in tako imenovanega vina iz Drage (*Dragawein*) po vaseh; niso pa smeli kupčevati po mestih in trgih ob semnjih in praznikih, saj bi njihovo *havžiranje* obravnavali kot tihotapstvo z grožnjo z zaplembo blaga. Omenjena Draga seveda ni bila neposeljena planota na zahodu Kočevske, ki je ležala previsoko za dober pridelek trte. Dne 4. 7. 1787 so dunajske oblasti Kočevarjem in Ribničanom znova dovolile kroš-njarstvo, med drugim z nekaterimi tujimi sadeži in ribami (Hauffen: *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*, str. 28; Šorn: *Začetki industrije*, str. 41; Otorepec: *Doneski k zgodovini Ribnice*, str. 83; Skubic: *Zgodovina Ribnice*; Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 70 z napakami).

¹⁵¹ Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 68, 69; Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 5, 36.

¹⁵² Wolsegger: *Zur Geschichte der Stadt Gottschee*, str. 36; Steska: *Kočevje*, str. 183.

¹⁵³ Smole: *Graščine*, str. 421.

¹⁵⁴ Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 5, 39, 161–162; Widmer: *Bausteine*, str. 45; Skubic: *Zgodovina Ribnice*, str. 343; Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 75.

¹⁵⁵ Nared: *Dežela – kneževski stanovi*, str. 162.

¹⁵⁶ Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 69.

¹⁵⁷ Jakič: *Sto gradov na Slovenskem*, str. 46; Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 5.

¹⁵⁸ Preinfalk: *Auerspergi*, str. 74, 509; Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 75.

¹⁵⁹ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kočevje>

(* 1338; † 29. 1. 1374), možu grofice Ane Celjske, predlagati duhovnike v potrditev nadrejenemu ribniškemu župniku pri cerkvah v kočevskem *Mooswaldu*, Poljanah, Kostelu, Osilnici in (Kočevski) Reki, v dokumentu imenovani kar Gotenica.¹⁶⁰ Pisanja ni mogoče imeti za pričevanje o ustanovitvi naštetih župnij ali celo o pozidavi tamkajšnjih cerkva. V Starem trgu pri Poljanah je stala cerkev že vsaj stoletje prej: Koprivnik je dobil župnijo leta 1400, Osilnica pa šele leta 1509. Župnija Gotenica je bila ustanovljena komaj leta 1845, pred letom 1786 pa tam sploh ni bilo duhovnika, tako da je Ludvik II. gotovo imel v mislih sosednjo (Kočevsko) Reko, kjer je župnik Johannes Zink (*Zengg*, * Memmingen; † 1415), prvotno pisar Margarete Teške, pasel duše že pred letom 1377 kot naslednik župnika Melhiorja, ki je izpričan za leto 1375.¹⁶¹ Nabriti Zink je pridelal kar nekaj otrok.¹⁶² Clement Zingkhale, morebiti Zinkov pravnuk, je bil vpisan med zadnjimi podložniki v (Kočevski) Reki, kjer je leta 1498 obdeloval polovico hube.¹⁶³ Peter Zingkh, torej oseba s podobnim priimkom, je leta 1494 kmetoval v vasi Rajhenau, ki je spadala pod Kočevski zgornji urad. Johannes Zink je edini iz skupine švabskih kočevarskih naseljencev, čigar usoda se nam kaže v vsej svoji prvobitnosti. Zinkova dejanja in nehanja je opisal njegov nečak Burkard Zink (* 1396 Memmingen; † 1474/75 Augsburg), ki je leta 1407 pred mačehino kuhalnico nič hudega sluteč pribežal k vrlemu stricu, potem pa je sedem dolgih let žulil znamenite ribniške šolske klopi.¹⁶⁴

V drugi polovici 15. stoletja so kočevske fare tudi formalno prišle pod ribniški naddiakonat.¹⁶⁵ Leta 1751 so ukinili oglejski patriarhat, njegovo ozemlje habsburških dednih dežel pa je prevzela goriška nadškofija s kočevskimi župnijami znotraj ribniškega naddiakonata¹⁶⁶ – obdržal se je vse do leta 1787.

Urbar deželnoknežjega gospostva. Kočevski zgornji urad (1494)

Urad (Kočevska) Reka je leta 1498 obsegal tudi Osilnico in Gerovo; Gerovo je dobro desetletje pozneje pripadlo hrvaškemu sorodnikom Helene Frankopan († 1520), soproge kočevskega graščaka Thurna. Ob urbarju za Urad (Kočevska) Reka iz leta 1498 je bil pozneje vezan še sočasno nastali urbar za Žumberk, ki je tedaj še pripadal Kranjski. Urbarja je morda pisala ista roka pred letom 1501, nista pa nujno nastala hkrati. Urbarja za druga dva urada Kočevskega gospostva sta dolgo veljala za izgubljeni, čeprav sta bila konec 15. stoletja zapisana v dveh izvodih.¹⁶⁷ Ob doktoratu dr. Borisa Golca (1999) in znova pred letom 2009 ob restavraciji urbarja se je izkazalo, da je bil urbar za Kočevski zgornji urad sestavljen leta 1494; obenem so datirali tudi urbar za sosednje gospostvo Kostel. Urbar za Kočevski zgornji urad je bil pomotoma vstavljen v fascikel gospostva Prem, tako da se prvih osem listov in začetek devetega nanaša na Kočevje, nadaljevanje do zaključne strani 37 pa na vasi gospostva Prem; tako je večina knjige vendarle posvečena Premu.

Na prvih osmih delno poškodovanih vezanih listih je pisar popisal Kočevsko začeni s šestimi hubami Stare Cerkve (*Mitterdorf*), prek Klinje vasi do mesta Kočevje.¹⁶⁸ Leta 1494 med vasmi pogrešamo predvsem Slovensko vas (*Windshdorf*), ki je omenjena le v zvezi z mlinom na Rinži, in Mahovnik (*Mooswald*), ki je imel osem desetletij pozneje, leta 1574, kar deset hub in je bil tako največja vas Kočevskega zgornjega urada.¹⁶⁹ Ni verjetno, da vas Mahovnik leta 1494 ne bi bila poseljena; možno pa je, da so davki tamkajšnjih podložnikov leta 1494 pripadli župniji in ne graščini, kot se je vse do poznega 17. stoletja dogajalo v kostelskih vaseh Fara, Lipovac ali Sela. Prav tako ne gre zanemariti možnosti, da bi bil *Mooswald* kot prvotni naziv lokacije cerkve mesta Kočevje leta 1494 popisana znotraj samega mesta.

¹⁶⁰ Schumi: Die Ansiedlung in Gottschee, str. 31; Steska: Kočevje, str. 117–118; Zagar - Jagrov: *Kostel*, str. 140; Ožura: Osilnica, str. 9; Widmer: *Gottschee 1406–1627*, str. 15; Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 12–13, 15–16. Lucijan: Donesek, str. 12 (navaja Otona VI. Ortenburškega kot Otona VII.).

¹⁶¹ Troha: *Kočevski Nemci*, str. 17; Schröer: *Wörterbuch*, str. 16–17; Elze: Gotschee, str. 8.

¹⁶² Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 26; Steska: Kočevje, str. 118–119; Skubic: *Zgodovina Ribnice*, str. 52, 632–633.

¹⁶³ ARS, AS 11, šk. 23, Urbar Kočevska Reka 1498, fol. 5r.

¹⁶⁴ Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 26; Schröer: *Wörterbuch*, str. 18.

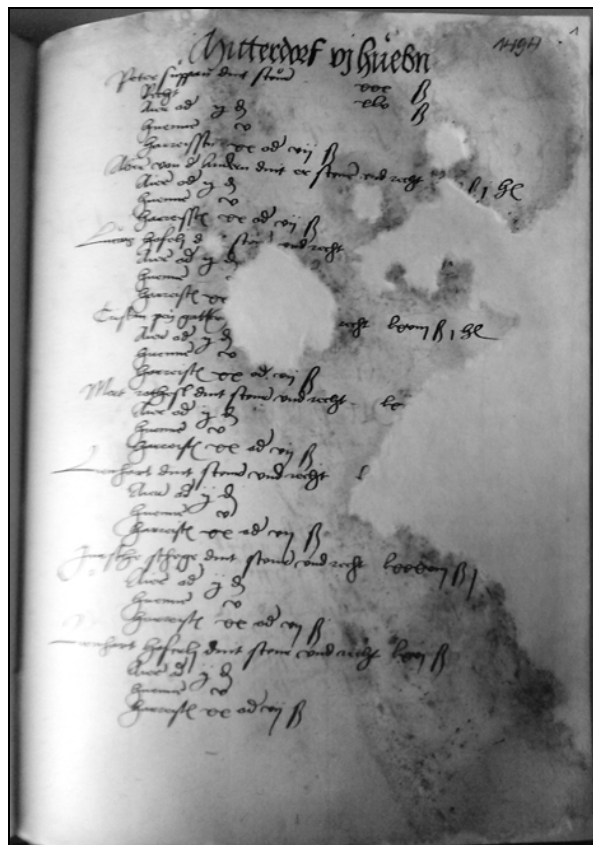
¹⁶⁵ Skubic: *Zgodovina Ribnice*, str. 97, 92; Ambrožič: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka, str. 18.

¹⁶⁶ Dolinar – Ferenc – Resman – Seražin – Zupan: *Sakralna dediščina*, str. 11.

¹⁶⁷ Umek: Reformirani urbarji, str. 312, 313; Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 20, 87.

¹⁶⁸ Žnidaršič Golec – Čargo Juričič: *Vodnik po urbarjih*, str. 123, 124, 224; Golec: *Družba v mestih in trgih*; Golec: elektronsko sporočilo dne 7. 3. 2011; Golec: Senožeče in Prem, str. 280; Golec: *Družba v mestih in trgih*; Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3*, str. 240–250 (Prem).

¹⁶⁹ Wolsegger: Das Urbarium der Herrschaft Gottschee.

Močno poškodovani začetek popisa Stare Cerkve (Mitterdorf) v Kočevskem zgornjem uradu leta 1494 (ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Urbar Kočevski zgornji urad 1494, fol. 1^v).

Trije mlini gospodstva Prem so naštetih pozneje,¹⁷⁰ kjer je tik pred tem v odstavku o vinskih pravicah (*Weinrecht*) pisar izrecno izpostavil, da popisuje gospodstvo Prem.¹⁷¹ Domnevno kočevski štirje mlini so navedeni pod razmeroma kočevarsko zvenečimi imeni najemnikov njiv in vrtov; zato in zaradi zveznega prehoda iz popisa »žiteljev« mesta Kočevje je mogoče sklepati, da gre za mline ob reki Rinži in je prav ta sicer ne prav mogočna reka tam imenovana *Grosser Wasser*. Tedanji urbar za Kočevski spodnji urad z Dolgo vasjo, Livoldom, Cvišlerji, Šalko vasjo, Mozljem in vasmi okoli Črmošnjic in Poljan onstran Roga za zdaj še ni v evidenci.

Urbar deželnoknežjega gospodstva Kočevje (1498) za Urad (Kočevska) Reka¹⁷²

Ohranjeni urbar za Kočevsko leto iz leta 1498 je napisan v nemški gotski kurzivi. Številke so rimske s posebno oznako za $\frac{1}{2}$, ki je bila v kočevskih urbarjih za leti 1498 in 1568 zapisana podobno znaku za seštevanje.

Besedilo je zapisano na papirju italijanske izdelave, ki ima vodni znak s tehtnico v krogu premera 4 cm, podobnega vodnim znakom papirja, uporabljenega za urbar Kočevskega zgornjega urada. Urbar (Kočevske) Reke se začne s folijem 2 in teče do folija 25 oziroma do končne strani 49; tako je domala trikrat daljši od urbarja za Kočevski zgornji urad.

Folije so sešite skupaj, pozneje pa jim je bil priključen urbar gospodstva Žumberk na štirinajstih folijah oziroma sedmih polah z drugačnim vodnim znakom, sidrom z dvema rogljema v krogu s premerom 4 cm. Ohranjene so platnice zvezka enake velikosti kot foliji, vendar je vezava v vihri stoletij že popustila.

Na naslovni platnici je s črnim črnilom zapisano: »*Rieck vnd Sichelberg, No 2*«. Pred prvim folijem sta dva ozka lističa, na katerih so bili okoli leta 1501 z drugačno pisavo in svetlejšim črnilom posebej seštetih dohodki za (Kočevsko) Reko in posebej za Žumberk. Nato je vstavljen še list z razmerji med žitnimi merami in denarjem:

1 veliko mero (pšenice?) dobimo v Metliki za 20 β (soldov)

1 β (sold) je vreden 2 črna šilinga (denariča)

120 β je 1 lb (libernik, beneški)

Rž računamo po 3 den(ariče)

Oves obračunavamo za polovico zgornjega (tj. 1,5 denariča).

Škaf prosa je veljal 4 denariče v Uradu (Kočevska) Reka. V Kočevskem zgornjem uradu je bil povesev prediva vreden 7/20 soldov, saj so 20 povesev prediva cenili na 7 β v Stari Cerkvi ali Gotenici; tri kokoši so v (Kočevski) Reki veljale dva β , enako kot 16 jajc. Očitno je bil β (sold) vreden 2/3 krajcarja, saj je krajcar veljal 3 črne denariče. Dajatve so sčasoma raje spremenili v gotovino, saj so podložniki na osnovi dovoljenja cesarja Friderika III. (23. 10. 1492), izdanega tik pred urbarjem (1494), vedno bolj trgovali in manj sejali. Dodajmo še, da je prvotna huba v Kočevskih Poljanah znotraj Kočevskega spodnjega urada me-

¹⁷⁰ Kos, M.: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3*, str. 249; ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Urbar Prem 1494, fol. 18^r.

¹⁷¹ ARS, AS 1, šk. 102, fasc. I/58, Littera P – VI, 1a, Urbar Prem 1494, 17^v spodaj.

¹⁷² ARS, AS 11, šk. 23.

rila okoli 50 ha,¹⁷³ v Kočah znotraj Urada (Kočevska) Reka pa 61,4 ha.¹⁷⁴ Po drugih virih je cela huba obsegala 17 ha, od tega polovico ali pa le 3,5 ha njiv.¹⁷⁵ V tem gotovo prenizkem računu so bile morda izpuščene gozdne površine. Kočevske hube niso mogle meriti zgolj 1 do 6 oralov; za oral so uporabljali avstrijske (*Tagbau*, 0,57554 ha) ali bavorske enote (0,34 ha), ob njih celo angleško jutro (0,40477 ha) in druge mere. Tako skopo odmerjene površine bi bile gotovo premajhne za kmetovanje na kočevski hubi, saj je leta 1574 preživljala povprečno po osemnajst ljudi.

Maloštevilne okrajšave so značilne za urbar Urada (Kočevska) Reka. Urbar za Kočevsko Reko iz leta 1498 je bil leta 2009. prvič objavljen v celoti. Objava je izpod peresa pisca teh vrstic. Posamezne leta 1498 zapisane priimke so obravnavali Malnar,¹⁷⁶ Simonič,¹⁷⁷ Kos¹⁷⁸ in Makarovičeva.¹⁷⁹

Dajatve v (Kočevski) Reki (*Hinterland*) in Kočevskem (*ober*) zgornjem uradu

Gospodarstvo kočevskega gospostva iz let 1494/1499 lahko primerjamo s sočasnimi gmotnimi okoliščinami podobnih nemških naseljencev v Bitnjah znotraj freisinškega gospostva Škofja Loka, poslovanjem drugih kranjskih gospostev, z gospodarstvom celotne habsburške monarhije oziroma Evrope.¹⁸⁰

*Preglednica 2: Vrednosti kmetijskih pridelkov v gramih srebra po Kosu*¹⁸¹

Artikel	gramov srebra
100 l pšenice	49
100 l ovsa	24
100 l prosa	36
Ovca	15,5
Kokoš/Piščanec	3,4
100 jajc	3
Kilogramov prediva	4,4

Preglednica 3: Dajatve Kostelcev in Kočevarjev leta 1494 in 1498

DAJATVE:	Kostel 1494	Kostel 1570	Kočevska 1494/98	Kočevski zgornji urad 1494	Urad Koč. Reka 1498
Črnih denaričev	15076	17782			
gld:kr:den		92:54:0	48:20669:160	47:19320:128	1:1349:32
Kontribucija	0	0	0	0	0
Praščev	62	66	12	0	12
Ovac	62	66	0	0	0
Veder vina ¹⁸²	66	67	0	0	0
Škafov prosa ¹⁸³	198	246	118,6+169 B	169 B	118,6
Škafov žita (pšenica)	0	0	229,6	156	73,6
Škafov ovsa	0	0	500,6	414	86,6
Jajc	610	726	825	106	719
Kokoši ¹⁸⁴	0	0	619	353	266

¹⁷³ Makarovič: *Črmošnjiško-poljanska dolina*, str. 25, 413.

¹⁷⁴ Kordiš – Škufca – Melik: *Peter Kozler*, 1996, str. 13.

¹⁷⁵ Widmer: *Bausteine*, str. 48, 49, 54.

¹⁷⁶ Južnič: *Dvig iz pragozda*; Malnar: *Povijest čabarskega kraja*, str. 25.

¹⁷⁷ Simonič: *Kočevsko ozemlje*, str. 71.

¹⁷⁸ Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 20–21.

¹⁷⁹ Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 20–21.

¹⁸⁰ Bizjak: *Ratio facta est*, str. 179, 259, 261, 263.

¹⁸¹ Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 21. Vrednosti florinta in kmetijskih pridelkov v gramih srebra so po sodobnih raziskavah nekoliko nižje od Kosovih (Bizjak: *Ratio facta est*, str. 89, 267–269).

¹⁸² Vedro je imelo prostornino 56,6 l.

¹⁸³ Škaf s prostornino 60,56 l.

¹⁸⁴ Za primerjavo: piščanec je leta 1467 na posesti krških škofov veljal 3 d_w (dunajske veljave, Bizjak: *Ratio facta est*, str. 89, 104) oziroma 0,375 g srebra; na Bledu je bila leta 1464 kokoš vredna dva ali tri oglejska solda, 10 jajc pa je veljalo en oglejski sold. Ovca je bila po 14 B leta 1476 v loškem gospostvu (Bizjak: *Ratio facta est*, str. 104), oziroma 28 oglejskih B leta 1464 (Bizjak: *Urbarji brixenske škofije*, str. 74). Povsem prediva je veljal 26 g srebra, 4,4 g srebra je bilo tako treba odšteti za 1 kg prediva, saj je povsem meril 28 g in čehulja 280 g kot ustaljena načina povezovanja, medtem ko je imel funt maso 560 g (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 175; Bizjak: *Urbarji brixenske škofije*, str. 70). 0,5 gld je bilo treba plačati za 100 l pšenice (Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est*, str. 103), torej 0,14 g srebra za 1 l pšenice. Škaf je meril 60,56 l, v Žumberku in v Metliki pa so leta 1498 točili

Voz drv	0	880	0	0	0
Predivo ¹⁸⁵	0	0	2701	2120	581
Panjev čebel	0	0	0	0	0
Voz sena	19	0	0	0	0

Preglednica 4: Vsota dajatev za celotno gospostvo Kostel leta 1494 po cenitvah D. Kosa¹⁸⁶

Dajatev	Količina	g srebra po enoti	skupaj g srebra
SKUPAJ 7538 β–7740 β ¹⁸⁷	(8841)	0,309	2410–2329
Praščev 62–67	(66)	15,5	961–1038
Lagnjet 62–67 ¹⁸⁸	(66)	15,5	961–1038
Proso 198 škafov ¹⁸⁹	(246)	0,36 g/l	5494–4317
610 jajc ¹⁹⁰	(634)	0,03	18,3
Suma 94 (tlaka Jakšiči) ¹⁹¹		0,7	65,8
27 FanfHand		0,7	18,9
Ribolov (Stelnik)	400 ¹⁹²	0,7	140
SKUPAJ »TLAKA«	311		224,7
Vozovi sena	19 ¹⁹³	8	152
SKUPAJ			10121–10294

kobale oziroma kvartale (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 171). 0,36 g srebra je kazalo plačati za 1 liter prosa, po drugi strani pa so 0,2 gld odšteli za 100 l ovsa prosa med letoma 1493 in 1500 v Škofji Loki (Bizjak: *Ratio facta est*, str. 103). 13 β je bilo leta 1494 vredno okoli 4 g srebra, leta 1578 pa za skoraj 50% manj (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 167). Leta 1484 so začeli kovati goldinarje, a so bili že 1517. zelo redki, in sicer za ceno 1 gld = 60 kr = 240 belih denaričev oziroma 1 gld = 90 β = 180 črnih denaričev; 1 lb = 120 β = 240 črnih denaričev. Dunajski beli denarič je bil leta 1494 vreden 0,00313 fl, leta 1498 pa le še 0,00303 fl (Bizjak: *Ratio facta est*, str. 84, 267–269). Kranjska veljava se je uveljavila po letu 1460 za: 1 β severnoitalijanski = 2 črna denariča = 2,36 dunajskega belega denariča, konec 15. stoletja pa je 1 β veljal več kot 2,6 belega dunajskega denariča (Bizjak: *Ratio facta est*, str. 84, 267).

¹⁸⁵ V povesmih konoplje.

¹⁸⁶ Vrednosti dajatev kostelskih podložnikov iz leta 1494 so v tabeli zapisane v gramih srebra. Kjer je bilo mogoče, smo cene posameznih dobrin povzeli po urbarju sosednjega gospostva Poljane iz leta 1576. Večina denarnih enot za desetino, tovarnino, mitnino in prevoznino vina (*Weinfart*) urbarja gospostva Kostel za leto 1494 je bila navedena v soldih (β), vendar so uporabljali tudi druge enote: 1 mark β (soldov) = 160 β (dvakrat Banja Loka in Vrh, enkrat Zapuže); 1 lb β (funt soldov) = 120 β (Potok, Vrh); gld (goldinar) in mark schilling (mark denaričev) pri navedbi mitnine (Urbar Kostel 1494, str. 13, 18, 24). Po reformah cesarja Maksimilijana so uporabljali ta sistem: 1 goldinar (*Silb gld* (silver fl) = 60 *kreuzers* (kr) = 180 črnih den (*pfennig*, *dinar*, *denarius*) = 240 belih den. Uporabljali so tudi druge denarne enote: 1 libra (Beneški *libernik*, *pfund*) = 13,33 *kr* kranjske veljave (craimische wehrung); 1 *sold* (β, *solidus*, *schilling*) = 2 črna denariča (*pfennig*); 1 libra (*libernik*) = 19,995 β; 1 *thaler* (*tl*) = funtov *sold* = 240 β = 480 črnih den (*pfennig*); *rheinisch gulden* (*rh fl*); italijanska *lira*; *krona* (= 2 fl); *gros* (= 12 *kr*) in *golden ducat* (= 2 *gld* 40 *kr*). 1 β = 2/3 *kr*; 90 β = 1 *gld* (Bizjak: *Urbarji brixenske škofije*, str. 72, 91; Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 165, nekoliko drugače: 1 goldinar (gulden) = 96 soldov). Škaf prosa je bil lahko merjen v ljubljanski enoti z začetka 16. stoletja (40 l) ali po metliški enoti iz leta 1594 (60,56 l, Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 142–143, 167–168, 170). Za urbar gospostva Kostel (1494) in Kočevske (1494, 1498) smo privzeli poznejšo metliško enoto na osnovi pripombe iz urbarja Kočevska reka in Žumberk za leto 1498: »1 veliko mero dobimo v Metliki za 20 β«.

¹⁸⁷ Zins (denarna pravda, desetina; poleg dajatev za kmetije in mline je prišteta tudi vsa tovarnina) je znašala 62 lb den (libernikov denaričev, glej Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 165) in 98 β (Urbar Kostel 1494, str. 25). Skupno je to 7538 soldov. Pravilna vsota je za 3% višja: 6570 soldov desetine + 1170 soldov tovarnine = 7740 soldov = 64 lb den in 60 β. K desetini je štetih tudi 128 β dajatev od enajstih mlinov, štirje od teh v urbarju niso imeli zapisanih dajatev. »Vinarino« v skupnem znesku 60 β so plačevali le v kostelskih vaseh Kaptol, Briga in Puc.

¹⁸⁸ Pravilni seštevek je 67.

¹⁸⁹ Natančen seštevek je 252 škafov prostornine po 60,56 l (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 168).

¹⁹⁰ 600 jajc in 10, torej skupno 610. Eden redkih pravilnih seštevkov v urbarju Kostela za leto 1494.

¹⁹¹ Suma 94 »furlk (Urbar Kostel 1494, str. 25), tlaka, z enakim znakom označena pri vseh devetnajstih straneh popisa. Le v vasi *Am Perg* (Jakšiči) s tremi mlini znese 94 enot, to pa je tudi končna vsota. Dajatev je vpisana pri strani glavnega besedila urbarja ob navedbi mlinov (Urbar Kostel 1494, str. 7). Brez enote je bila zapisana »FanfHand« pri zadnji kmetiji v Banji Loki (Urbar Kostel 1494, str. 13). Pri preračunavanju vrednosti v grame srebra smo »Suma 94 Furlk« in »27 FanfHand« šteli k tlaki.

¹⁹² V urbarju so navedli le 200 rib, vendar jih pri mlinarjih na Stelniku lahko naštejemo skupno 400 (Urbar Kostel 1494, str. 17, 18).

¹⁹³ 9 vozov so pripeljali iz vasi *Naverchy*, ki je bržkone današnji Gotenc. Preostalo seno so zbrali v vaseh Hrib, Jakšiči, Potok, Tišempolj, Padovo in Dren (2 voza). Enovprežni voz je meril 220 kg, dvovprežni pa do dvakrat več (Urbar Kostel 1494; Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 175).

Preglednica 5: Dajatve Kočevarjev na dveh od skupno treh uradov leta 1494 in 1498

Dajatev	Število enot	g srebra po enoti	skupaj g srebra
SKUPAJ gotovina (gld:β:den)	48:20669:160	0,309 ¹⁹⁴	8191,281(lb je 120 β)
Jagnjet	12	15,5	186
Oves	30316,336	0,24	7275,92
Pšenica v litrih	13904,576	0,49	6813,24
Proso v litrih in β	7182,416+169 β	0,36	2637,891
Jajc	825	0,03	24,75
Predivo v kg (povesem po 26 g; 4,4 g Srebra za kg prediva)	70,226	4,4	309
Kokoši	619	3,4	2104,6
VSE SKUPAJ			27542,682
Skupaj denarne dajatve mesta Kočevje (gld:β:den)	47: 1762:15(lb je 120 β)		2289,5355
Skupaj denarne dajatve obeh uradov brez mesta Kočevje	1:18907:145		5901,7455
Skupaj denarne dajatve Urada (Kočevska) Reka	1: 1349: 32		458,865

Preglednica 6: Dajatve podložnikov Urada (Kočevska) Reka leta 1498

Dajatev	Število enot	g srebra po enoti	Skupaj g srebra
SKUPAJ gotovina	1:1349:32	0,309	458,865
Prašičev	0	0	0
Jagnjet	12	15,5	186
Oves	5244,496	0,24	1258,68
Pšenica v litrih	4457,216	0,49	2184,036
Proso v litrih in β	7182,416	0,36	2585,67
Jajc	190	0,03	5,7
Predivo v kg (povesem po 26 g)	15,106266	4,4	66,47
Kokoši	266	3,4	904,4
VSE SKUPAJ			7649,821

Preglednica 7: Primerjava s sosednjimi gospostvi iste dobe¹⁹⁵

Gospostvo:	Kostel	Žumberk	Reka in Kočevski zgornji urad	Kočevski zgornji urad	Urad (Kočevska) Reka	Kostel	Kostel	Poljane
	1494	1498	1494/98	1494	1498	1528/38	1570	1576
Vsi denarni prihodki (g srebra)	2329	303	8191,281		458,865		2732	2859
Pšenica (l)	0	2543	229,6*60,56= 13904,576		73,6*60,56 =4457,216		848	3226

¹⁹⁴ Vrednost enote v g srebra: 0,309 g srebra za β; 1 gld = 90 β = 180 črnih denaričev; 1 lb = 120 β = 240 črnih denaričev. Med letoma 1472 in 1518 je 1 β veljal 2 črna denariča (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 167). Za gospostva Žumberk (1498), Kamnik (1477–1494), Turjak (1485–1510) ali NVR (1490) je veljalo: 1 tl ali lb den = 120 soldov (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 165).

¹⁹⁵ Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 158–159. Blejsko gospostvo je imelo leta 1464 celotni prihodek 10,9 kg srebra, proštjsko gospostvo pa leta 1458 le 2,3 kg srebra (Bizjak: *Urbarji brixenske škofije*, str. 89, 176). Realizirani letni urbarialni dohodki turjaškega gospostva leta 1503/1504 so bili 960 funtov oziroma 700 dukatov, letni dohodki freisinskega loškega gospostva z blizu 1200 hubami pa so bili konec 15. stoletja 2115 dukatov (83,5 kg srebra), od okoli 1000 hub gornjegrajskega gospostva pa je ljubljanska škofija letno iztržila po 1750 dukatov (69,1 kg srebra). Dukat je od srede 14. stoletja do konca 15. stoletja vseboval 3,52 g zlata, to pa je veljalo 39,49 g srebra, saj je bilo zlato 11,22-krat dražje od srebra (Bizjak: *Trije urbarji iz turjaškega arhiva*, str. 145; Bizjak: *Ratio facta est*, str. 93).

Proso (l)	11991	2543	169B+118,6*60,56 =7182,4+169 B		118,6*60,5 6=7182,41 6		14898	3531
Oves (l)	0	2786	500,6*60,56= 30316,336		86,6*60,56 =5244,496		295	11416
Jagnjet	1038	0	12		12		934	0
Prašičev	1038	15					66	14
Druge živine	0	0					581	2
Vino (l)	0	197–262					1340	23847
Jaic	610	108	825		190		634	190
Tlaka (dni na hubo)	321	0					0	746
Tovornina	1170 B	0					0	746
Voz sena	19	0					0	112
Voz drv	0	0					880	0
Predivo(kg)	?	0	2701*0,026 g= 70.226		581*0,026 g=15.106		2,5	22
Kokoši	0	80	619		266		15	365,5
Drugo		242 rž, 40 pogač						162 pogač
Skupaj kg srebra	10,1		27,5	19,9	7,6	10,7	10,6	

Preglednica 8: Primerjava med pribodki gospojev Škofja Loka, Kostel in Kočevje leta 1494/1498¹⁹⁶

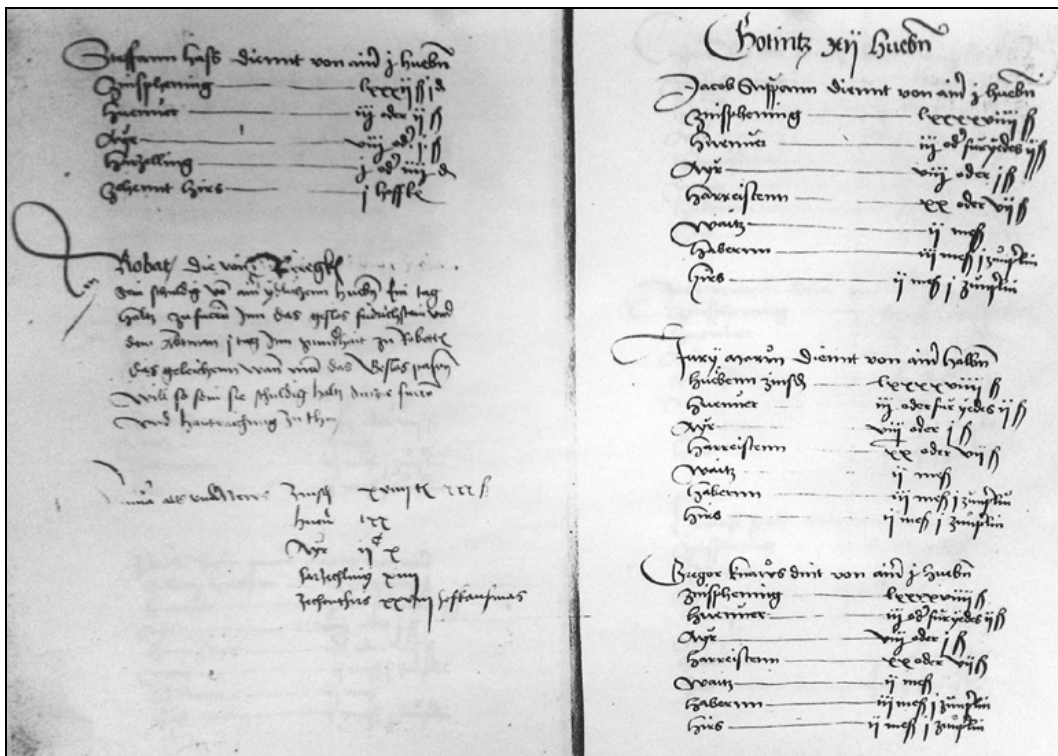
	Skupaj	hub	g srebra po hubi
Škofja Loka 1494	1687 m B = 269920 B = 539840 črnih denaričev = 83 kg srebra	blizu 1200	70
Kostel 1494	10,1 kg srebra	4	136
Kočevski zgornji urad 1494	7,6 kg srebra	61+mesto	
Mesto Kočevje 1494	2,3 kg srebra		
Kočevski zgornji urad brez mesta 1494	5,3 kg srebra	61	87
Urad (Kočevska) Reka 1498	19,9 kg srebra	154,5	129
Celoma Kočevska leta 1786		542,4 ¹⁹⁷	

Gospodstvo Škofja Loka¹⁹⁸ je prinašalo svojim fevdnim gospodom precej manj dohodka na hubo od Kočevske ali celo Kostela. To nikakor ne pomeni, da bi bili Ločani siromašnejši; prej si lahko mislimo, da so loški gospodarji pač precej manj izkoriščali svoje podložnike. Prihodek loškega gospodstva na hubo je bil skorajda dvakrat nižji, to pa pomeni, da so Kočevjarji in Kostelci potegnili kratko, čeravno kaže upoštevati tudi morebitne razlike v velikosti hub. Izžemanje kostelskih in kočevarskih podložnikov se ni zmanjšalo niti v naslednjih stoletjih, to pa je seveda prililo olja na ogenj tamkajšnjih uporov.

Preglednica 9: Skupni obseg Urada (Kočevska) Reka leta 1498

Župa	Naselij	Hub	Dvojnih hub	Enojnih	Polovičnih
Reka	20	98,5	0	19	159
Osilnica	11	32	1	27	6
Gerovo	7	24	0	20	8
SKUPAJ	38	154,5	1	66	173

¹⁹⁶ Bizjak: *Ratio facta est*, str. 84, 276.¹⁹⁷ Smole: *Grašine*, str. 221.¹⁹⁸ Bizjak: *Ratio facta est*, str. 84.

Konec popisa podložnikov v vasi (Kočevska) Reka in začetek popisa podložnikov v Gotenici pri reškem uradu Kočevske leta 1498 (ARS, AS 11, šk. 23, Urbar urada (Kočevska) Reka 1498, Fol. 5^v–6^r).

Zaradi preglednosti in predstave sodobnega bralca smo datatve pretvorili v grame srebra.¹⁹⁹ Župa (Kočevska) Reka je imela leta 1498 že veliko bolj razdrobljeno posest kot za pol manjših kraji ob Kolpi znotraj istega reškega urada v župah Gerovo in Osilnica. To bržkone pomeni, da se je fevdalna delitev (Kočevske) Reke začela nekaj generacij prej. Leta 1574 so se razmere spremenile tudi na Osilniškem, kjer so se cele hube obdržale le v manjših vaseh, kot sta bili Bezgovica ali Grintovec. Čeprav je imel Urad (Kočevska) Reka dvakrat več hub kot Kočevski zgornji urad, je Kočevski zgornji urad v graščakovo blagajno prispeval štirikrat več gotovine in prediva. Še večje razlike so bile pri ovsu, pri preostalih vrstah žita pa so s Kočevskega zgornjega urada prispevali »samo« dvakrat več žita od sosedov iz Urada (Kočevska) Reka. Edini datatvi, ki sta bolj bremenili Urad (Kočevska) Reka kot Kočevski zgornji urad, sta bili jajca in mladice ovac.

Bistveni del gotovinskih dajatev so prispevali najemniki njiv in vrtov v mestu Kočevje. Zanje so plačevali precej več kot drugi Kočevjarji za cele hu-

be. Zemljišče v mestu je bilo očitno že pred stoletji veliko dražje od podeželskega, pri tem pa nekatere najete obdelovalne površine v mestu Kočevje nikakor niso bile majhne.

Zaključek

Urbarja iz let 1494 in 1498 sta najstarejša zapisa o Kočevjarjih, saj pisnih dokumentov o poldrugo stoletje starejših priselitvah ni na voljo. Tako sta prav zapisa iz let 1494 in 1498 ključnega pomena pri razumevanju nastajanja nemške manjšine, ki se je na Kočevskem obdržala več kot šest stoletij, njeni sledovi pa so temeljnega pomena za sodobne potomce Nemcev v današnji Sloveniji.

Oba dokumenta pričata o naselitvah, ki so začele povzročati zagate po stopnjevanju narodnostnih čustev na nemški in slovenski strani v drugi polovici 19. stoletja in so pod Hitlerjevo oblastjo botrovala domala uničenju nemške manjšine na Kočevskem. Podobno kot nekoč za poknežene celjske grofe je tudi za Kočevjarje v veliki meri obveljala tista žalostna: Včeraj, danes in nikoli več.

¹⁹⁹ 1 Slb gld (srebrni goldinar) = 60 kr = 19,4 g srebra (Kos, D.: *Urbarji za Belo krajino*, str. 167). Ni povsem gotova velikost enote *weinfart*. Ta je v urbarju za leto 1494 zapisana kar v soldih (po 20 lb), leta 1570 pa brez enote. Morda gre za vedro vina prostornine nekoliko nad 10 l.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

Stan. = Deželni stanovi za Kranjsko, 1. registratura (AS 2, Stan. A I).

- Urbar Kostel, 1494 = Vermercht das Urbar Register zum Costel, num.2, 1494 (ARS, AS1, Vic. fasc.I/48, lit.G. XVI/4)./ *Vermercht das Vrbar register zum Costel, num. 2. 1494. AS, Vic. fasc.I/48, lit.G. XVI/4.*

- Kočevski zgornji urad 1494 = brez posebnega naslova (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, škatla 102, fasc. I/58, Litera P – VI, 1a).

- Urbar Prem 1494 ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, škatla 102, fasc. I/58, Litera P – VI, 1a.

- Urbar Prem 1498 ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, škatla 102, fasc. I/58, Litera P – VI, 2. Papir, 95 listov, 29,5 x 22 cm.

- Urbar Kočevska Reka 1498 = Urbar Register des ambts Riegkh vnd Sichelberg (zadnji dve besedi zapisani z drugačno pisavo!) gehorund, so von ro.ko.mt.reformieren vnd raten beritten vnd verscriben worden ist, anno etc.collationiert LXXXXVIII (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, škatla 23 (Urbar za (Kočevsko) Reko in Žumberk za leto 1498))./ *Urbar Register des ambts Riegkh vnd Sichelberg gehorund, so von ro. ko. mt. reformieren vnd raten beritten vnd verscriben worden ist, anno etc.collationiert LXXXXVIII.*

- Urbar Kostel 1528/1538 = Urbar za Kostel iz let prve polovice 16. stoletja, pozneje napačno datiran 1603 (ARS, AS, Vic. šk.75, fasc. I/43, Lit.C)./ *Urbar zur Costel Geraut Graffenwardt an der Kullp Mang Langemantl* (AS, Vic. šk. 75, fasc.I/43, Lit. C).

- Urbar Kočevska 1564 = Urbar gospodstva Kočevje za leto 1564 (ARS, AS, Vic. fasc. I/46, lit. G, V/5, šk. 80) (AS, Vic. fasc. I/46, lit. G, V/5, šk. 80).

- Urbar Kočevska 1568 = Urbar gospodstva Kočevje za leto 1568 (ARS, AS, Vic. fasc. I/46, lit. G, V, šk. 80), citiran v Umek (1982, 313–314, 316) in Makarovič (2005, 27–31) (AS, Vic. fasc. I/46, lit. G, V, I/46, šk. 80).

- Urbar Kostel 1570 = Graffenweriher vel Costler Urbarialia, Rubrica Cammerale et Urbariale, 1570 (ARS, AS, Vic. fasc. I/48, lit.G. XVI/3, šk.83). 77 strani nepaginiranega urbarja in popis zbirke dokumentov na 13 straneh./ ARS, AS, Vic. fasc. I/48, lit. G. XVI/3, šk. 83.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staats-archiv, Dep. Fürstlich Auerspergsches Archiv. (HHStA, FAA)

HHStA, FAA VIII. Gottschee A 15/nr. 28–48 fach 2: 21 – Kočevski Urbarji in registri 1550–1757: No. 29/1574 (Urbar Kočevska 1574 = Transkripciji Wolsegger, 1890; Wolsegger, 1891).

Landesregierungsarchiv Innsbruck

Urbar Prem malo pred letom 1500, leta 1500 in 1501. 275/2 (napačno datirano 1539), 95 listov folio.

Internet

www2.arnes.si/~ospivka/Krpan/Petel.htm
http://www.rcpe.ac.uk/journal/issue/journal_41_3/ex-libris.pdf
http://imehrvatsko.net/namepages/view/famil_y_name/prezime-plese-2
<http://www.kocevje.si/turizem-cerkve-sv-resnjega-telesa>
<http://sl.wikipedia.org/wiki/Kohevje>

Literatura

Ambrožič, Matjaž: Pozabljena preteklost župnije Kočevska Reka v očeh njenih duhovnih pastirjev. V: *V objemu stoletij* (ur. Matjaž Ambrožič, Mitja Ferenc, Gojko Zupan). Ljubljana: Družina, 2007, str. 9–177.

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003.

Bizjak, Matjaž: *Urbarji briksenske škofije. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 5*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006.

Bizjak, Matjaž – Preinfalk, Miha: *Turjaška knjiga listin II. Dokumenti 15. stoletja*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2009.

Burić, Anton: *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj. Goranska prezimena kroz povijest*. Rijeka: Društvo za zaštitu prirodnokulturne in povijesne baštine Gorskog Kotara, 1979.

Dolar, France Martin – Ferenc, Mitja – Resman, Blaž – Seražin, Helena – Zupan, Gojko: *Sakralna dediščina na Kočevskem*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2006.

Fabjančič, Vladislav: *Župani in sodniki 1504–1605. Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820*. 2. zvezek. (ur. Ema Umek, Janez Kos, Barbara Žabota in Damjan Hancič). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.

- Ferenc, Mitja: *Kočevska pusta in prazna*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Gestrin, Ferdo: *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: SAZU, 1972.
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznege srednjega veka do srede 18. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999.
- Grothe, Hugo: *Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien*. Munster in Westfalen: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1931.
- Hauften, Adolf: *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*. Graz: k. k. Universitäts-Buchdruckerei und Verlags-Buchhandlung »Styria«, 1895.
- Jakič, Ivan: *Sto gradov na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 2001.
- Južnič, Stanislav: *Zgodovina Kostela 1500–1900*. Fara: Občina Kostel, 2008.
- Južnič, Stanislav: *Dvig iz pragozda in zaton vanj: Razvoj Kočevske in sosednjih dolin (Osilniška, Dragarska, Poljanska) (1498–2009)*. Fara: samozaložba, 2009.
- Kordiš, Ivan – Škufca, Irena – Melik, Vasilij: *Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja: »Po hribih, po dolih razširjen njih rod«*. Kočevje: Muzej, 1996.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk*. Ljubljana: SAZU, 1991.
- Kos, Milko: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana: Umetnostnozgodovinsko društvo, 1931.
- Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji slovenskega primorja. 2*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1954.
- Kosi, Miha: *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem. Primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2009.
- Kren, Ludwig: *Heimat Gottschee. V: Gottschee 1330–1941. Die ehemalige deutsche Sprachinsel*. Weilheim: Oberbayern, 1990, str. 143–166.
- Kumer, Zmaga: *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Makarovič, Marija: *Črmošnjiško-poljanska dolina in njeni ljudje Kočevarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanost*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2005.
- Malnar, Slavko: *Povijest čabarskog kraja*. Čabar: Matica Hrvatska ogranak Čabar, 2007.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: ARS & ZRC SAZU, 2009.
- Nared, Andrej: Recenzija: Miha Kosi: *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem. Primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2009, 176 strani. V: *Kronika* 57 (2009), št. 3, str. 563–566.
- Obergföll, Josef: *Die Gottscheer Familiennamen, Festgabe zur Feier des 10jährl. Bestandes des k. k. Staatsgymnasiums zu Gottschee am 28. Oktober 1882*. Gottschee, 1882.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Prelesnik, Anton: *Vodni viri na Kočevskem*. Ljubljana: Društvo Kočevarjev staroselcev, 2007.
- Schröer, Karl Julius: *Wörterbuch der Mundart von Gottschee*. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1870.
- Simonič, Ivan: *Kočevsko ozemlje (zemljepis in zgodovina). Zgodovina kočevskega ozemlja. V: Kočevski zbornik: razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda, 1939, str. 45–130.
- Simonič, Ivan: *Zgodovina mesta Kočevje in Kočevske. V: 500 let mesta Kočevje*. Kočevje: Skupščina občine, 1971, str. 5–51.
- Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Obzorja, 1984.
- Troha, Zdravko: *Kočevski Nemci – partizani*. Ljubljana: Slovensko Kočevarsko društvo Peter Kozler, 2003.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre dess Herzogthums Crain*. Laibach-Nürnberg: Moritz Endter, 1689.
- Weiss, Boris Anton (ur.) – Kraškovič Kunaver, Jelka – Madronič, Petra: *Poljanska dolina ob Kolpi*. Kočevje: Občina, 2010.
- Widmer, Georg: *Gottschee 1406–1627 Feudal Domain on the Frontier of Empire*. Denver: Gottscheer Heritage and Genealogy Association, 2001.
- Zadnikar, Marijan: *Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SRS, 1968.
- Zadnikar, Marijan: *Slovenska znamenja*. Ljubljana: Družina, 1991.
- Žagar - Jagrov, Jože: *Kostel, Ljudje in zemlja ob Kolpi*. Kočevje: Kulturna skupnost občine, 1983.
- Žnidaršič Golec, Lilijana – Čargo Juričič, Danijela: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2009.

Časopisi

- Elze, Theodor: *Gotschee und die Gotschewer. V: Jahreshft für Krainischen Landesmuseums* 3 (1862), str. 1–66.

Erker, Josef: Das Jubiläum des Gottscheerlandes. V: *G.Kal.* (1930), str. 119–121.

Erker Josef: Geschichtliche Daten über die Stadt Gottschee. V: *Jubilaums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfester*. Gottschee (1930) 248–254; *G.Kal.* (1931), str. 98–101.

G.Kal. = *Gottscheer Kalender*, Gottschee 1921–1941 (tisk: J. Pavliček 1921–1925, Celje 1926–1936, Novi Sad 1937–1941).

Golec, Boris: Senožeče in Prem – nenavadni trški naselbini na t.i. Kraških gospostvih. V: *Kronika* 54 (2006), str. 365–384.

Golec, Boris: Trgi, ki jih ni bilo? Prezrta trška naselja Bele krajine in njen nikoli obstoječi trg. V: *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 593–630.

IMK = Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.

Lucijan, Adam: Donesek k zgodovini Ortenburžanov na Dolenjskem. V: *Kronika* 43 (1995), št. 3, str. 7–13.

Otorepec, Božo: Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. *Kronika* 30 (1982), str. 79–86.

Ožura, Jože: Osilnica in dolina v preteklosti. V: *Osilniška dolina* (1995), št. 4, str. 9–11; (1995), št. 5, str. 11–12; (1996), št. 6, str. 10–11.

Schumi, Franc: Die Ansiedlung in Gottschee. V: *Archiv für Heimatskunde* (1882), str. 30–31.

Simonič, Ivan: Migracije na Kočevskem v luči priimkov. V: *Srpski etnografski zbornik* Ljubljana, (1934), str. 106–135.

Steska, Viktor: Kočevje. V: *Dom in Svet* 9 (1896), str. 116–119, 182–184, 210–213, 243–245, 278–282.

Steska, Viktor: Praunsperger (geslo). V: *SBL* 2, (1952), str. 275–277.

Tschinkel, Hans: Die Geschichte der Sprachinsel Gottschee und seine Bewohner. V: *G. Kal.* (1922), str. 21–28.

Umek, Ema: Reformirani urbarji deželnoknežjih gospostev na Kranjskem. V: *ZČ* 36 (1982), str. 311–320.

Widmer, Georg: Bausteine zur Geschichte des Gottscheerländchens. V: *G.Kal.* (1934), str. 43–54.

Widmer, Georg: Der Wert der Herrschaft Gottschee in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhundert. V: *G.Kal.* (1935), str. 43–55; (1936), str. 45–54.

Wolsegger, Peter: Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574. V: *MMK* 3 (1890), str. 140–183.

Wolsegger, Peter: Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574. V: *MMK* 4 (1891), str. 13–45.

Wolsegger, Peter: Zur Geschichte der Stadt Gottschee bis zum Jahre 1493. V: *G.Kal.* (1923), str. 29–39.

Zusammenfassung

GOTTSCHEEER SLOWENEN UND DEUTSCHE IM 15. JAHRHUNDERT

Behandelt wird das landesfürstliche Urbar für das Gottscheer Oberamt aus dem Jahr 1494, das lange als verloren galt aufgrund eines Fehlers der damaligen Beamten, die es irrtümlich falsch gebunden hatten. Es wird mit dem Urbar für die benachbarten Gebiete (Hinterland) des Amtes Rieg (Kočevska Reka, 1498) und der Herrschaft Grafenwarth (Kostel, 1494) verglichen, die in der Historiographie bereits näher erforscht worden sind. Hervorgehoben werden die Familiennamen der Untertanen und auch deren Abgaben. Die jährlichen Einnahmen in der Gottschee und in Grafenwarth Ende des 15. Jahrhunderts sind mit den Einnahmen anderer Herrschaften im Herzogtum Krain vergleichbar. Auf diese Weise wurden die wirtschaftlichen Merkmale des Gottscheer Landes im späten 15. Jahrhundert herausgearbeitet.

Die Familiennamen der damaligen Gottscheer können mit den späteren Familien dieses und der benachbarten Bezirke in Verbindung gebracht werden. So kann festgestellt werden, inwieweit die ursprüngliche Ansiedelung der Gottscheer rund ein Jahrhundert vor dem behandelten Urbar deutsch (germanisch) und inwieweit slowenisch (slawisch) war. Dieses Thema wird für den slowenischen Alltag immer mehr zur Kernfrage, obwohl es von zwei gegensätzlichen Forschergruppen bereits vor Hunderten Jahren bis zum Überdruß diskutiert worden war.

Noch immer fehlt das Urbar vom Ende des 15. Jahrhunderts für den dritten Teil der damaligen Gottschee, das Gottscheer Unteramt. So ist die Darstellung der frühen Gottscheer auch dieses Mal unvollständig, bietet jedoch mit der vorliegenden Abhandlung viel klarere Erkenntnisse als die bisherigen, die vornehmlich aus dem reformierten Gottscheer Urbar für das Jahr 1574 ausgegangen waren. Endlich kann etwas Greifbareres über die ursprünglichen Gottscheer ausgesagt werden, die aus dem Norden von den Ortenburgern angesiedelt wurden.

Die Angaben über die Gottscheer aus dem Jahr 1494 und insbesondere das Verzeichnis der besteuerten Bevölkerung der zur Stadt erhobenen Siedlung Gottschee (Kočevje) bieten einen Ein-

blick in den Mechanismus des Entstehens militärischer Städte an der damaligen türkischen Grenze knapp vor der Reformation. Zugleich lassen sich die Anfänge der Reformation erahnen, stand doch gerade im Gottscheer Land eines ihrer Zentren unter der Führung des Barons Hans Ungnad, was aber von der bisherigen slowenischen Historiographie aufgrund der vermuteten national-slowenischen Orientierung des Krainer Protestantismus häufig nicht anerkannt wurde. Gleich-

zeitig bietet das Urbar von 1494 einen Einblick in die materielle Lage in der Gottschee knapp vor dem großen Bauernaufstand im Jahr 1515, in dem Ungnads Schwiegersohn, der Gottscheer Burgherr Thurn, erschossen wurde. Dass die Burgherrn die Gottscheer Untertanen im Vergleich zu den Freisinger Herren von Bischofslack (Škofja Loka) mehr ausgesaugt haben, wird mit der Höhe der durchschnittlichen Abgaben je Hube, umgerechnet in Gramm Silber, nachgewiesen.